

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Установа адукацыі “Віцебскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”
Кафедра беларускага мовазнаўства

І.В. Бондал, В.Э. Зіманскі

**СУЧАСНАЯ
БЕЛАРУСКАЯ МОВА:
Лексіка. Фразеалогія. Фанетыка.
Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія**

Тэставыя заданні

*Віцебск
ВДУ імя П.М. Машэрава
2016*

УДК 811.161.3'06(075.8)

ББК 81.411.3я73

Б81

Друкуецца па рашэнні навукова-метадычнага савета ўстановы адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”. Пратакол № 3 ад 19.02.2016 г.

Аўтары: дацэнты кафедры беларускага мовазнаўства ВДУ імя П.М. Машэрава, кандыдаты філалагічных навук, дацэнты **І.В. Бондал**, **В.Э. Зіманскі**

Р э ц е н з е н т :

дацэнт кафедры агульнага і рускага мовазнаўства ВДУ імя П.М. Машэрава, кандыдат філалагічных навук, дацэнт *Г.М. Дзеравяга*

Бондал, І.В.

Б81

Сучасная беларуская мова : Лексіка. Фразеалогія. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія : тэставыя заданні / І.В. Бондал, В.Э. Зіманскі. – Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2016. – 55 с.

У дадзеным вучэбным выданні прапануюцца тэставыя матэрыялы па раздзелах “Лексікалогія”, “Фразеалогія”, “Фанетыка”, “Арфаэпія”, “Графіка”, “Арфаграфія”. Сістэмная падача матэрыялу будзе садзейнічаць трываламу і грунтоўнаму засваенню тэарэтычных ведаў па названых раздзелах, а таксама выпрацоўцы практычных уменняў і навыкаў аналізу моўных адзінак. Адрасуецца студэнтам філалагічных і нефілалагічных спецыяльнасцей, выкладчыкам, а таксама ўсім, хто дбае пра павышэнне свайго моўнага і культурнага ўзроўню.

УДК 811.161.3'06(075.8)

ББК 81.411.3я73

© Бондал І.В., Зіманскі В.Э., 2016

© ВДУ імя П.М. Машэрава, 2016

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА	4
Модуль 1. ЛЕКСІКАЛОГІЯ	5
Модуль 2. ФРАЗЕАЛОГІЯ	14
Модуль 3. ФАНЕТЫКА. АРФАЭПІЯ	21
Модуль 4. ГРАФІКА. АРФАГРАФІЯ	30
КАРОТКІ СЛОЎНІК ЛІНГВІСТЫЧНЫХ ТЭРМІНАЎ	38
ДЫКТАНТЫ	47
ДАВЕДНІК	49
ЛІТАРАТУРА	53

ПРАДМОВА

Дадзенае выданне складзена з улікам патрабаванняў вучэбнай праграмы па сучаснай беларускай мове і ўключае тэставыя заданні па лексікалогіі, фразеалогіі, фанетыцы, арфаэпіі, графіцы і арфаграфіі. Яно будзе садзейнічаць паглыбленню ведаў, развіццю культуры маўлення і лінгвістычнай пільнасці студэнтаў як пры арганізацыі самастойнай працы, так і падчас правядзення аўдыторных заняткаў.

Сістэма падрыхтаваных заданняў накіравана на фарміраванне прафесійнай і лінгвістычнай кампетэнцыі будучых спецыялістаў-філолагаў, павышэнне арфаграфічнай пісьменнасці, набыццё ўстойлівых навыкаў самастойнага аналізу моўных фактаў і з’яў.

Прапанаваныя тэставыя заданні аб’яднаны ў чатыры тэматычныя модулі, кожны з якіх складаецца з двух блокаў (А, Б). Заданні блока А ўключаюць як практычныя, так і тэарэтычныя пытанні, што садзейнічае трываламу засваенню зместу асноўных лінгвістычных паняццяў, выпрацоўцы ўменняў дыферэнцыраваць асноўныя моўныя адзінкі. Заданні блока Б скіраваны на больш шырокі ахоп моўных з’яў і фактаў, комплекснае засваенне арфаграфічных, арфаэпічных, лексічных, фразеалагічных норм сучаснай беларускай мовы.

Выданне змяшчае таксама “Кароткі слоўнік лінгвістычных тэрмінаў” (гласарый), асноўнае прызначэнне якога – выпрацаваць у студэнтаў навыкі ўсвядомленай працы з лінгвістычнымі тэрмінамі, сфарміраваць паняццыйны апарат. Змешчаныя тэсты-дыктанты дадуць навучэнцам магчымасць самастойна праверыць уласны ўзровень пісьменнасці.

Да ўсіх заданняў змешчаны ключы-адказы. Заданні блока А могуць мець больш за адзін правільны адказ. Карэктнасць адказаў блока Б правяраецца шляхам параўнання нумара ўласнага адказу з нумарам правільнага адказу, які знаходзіцца ў табліцы ключоў і вызначаецца па коду праграмы (КП) і нумары пытання.

Тэставыя заданні па сучаснай беларускай мове адрасаваны найперш студэнтам-філолагам, але могуць быць выкарыстаны таксама школьнікамі і настаўнікамі пры падрыхтоўцы да заняткаў. Будуць карыснымі абітурыентам для сістэматызацыі ведаў падчас падрыхтоўкі да цэнтралізаванага тэсціравання.

МОДУЛЬ 1

ЛЕКСІКАЛОГІЯ

Блок А

Заданні

1. Лексікалогія вывучае словы для пазнання:
 - 1) граматычнага ладу мовы
 - 2) слоўнікавага складу мовы
 - 3) словаўтваральных мадэляў
2. Лексічныя нормы патрабуюць:
 - 1) правільнага ўжывання форм слова
 - 2) правільнага вымаўлення
 - 3) правільнага выкарыстання слоў і выказаў роднай мовы
3. Называюць паняцці:
 - 1) самастойныя словы
 - 2) службовыя словы
 - 3) уласныя імёны і прозвішчы
4. Паходжанне слоў вывучае:
 - 1) лексікаграфія
 - 2) дыялекталогія
 - 3) этымалогія
5. Агульнаўжывальныя словы, якія ўжываюцца ў пэўнай мясцовасці з іншым значэннем, чым у літаратурнай мове, – гэта дыялектызмы:
 - 1) семантычныя
 - 2) уласналексічныя
 - 3) этнаграфічныя
6. Асноўная функцыя слова як асноўнай лексічнай адзінкі мовы:
 - 1) намінацыйная
 - 2) апісальная
 - 3) эмацыянальна-экспрэсійная
7. Апазіцыі семантычнай тоеснасці – гэта:
 - 1) сінонімы
 - 2) амонімы
 - 3) паронімы
8. Апазіцыі фармальна-семантычнай тоеснасці – гэта:
 - 1) амонімы
 - 2) сінонімы
 - 3) паронімы
9. Да апазіцый фармальнай тоеснасці належаць:
 - 1) паронімы
 - 2) сінонімы
 - 3) амонімы

10. Вызначце разрад сінонімаў у наступных сінанімічных радах:
разгляд – аналіз, вайска – раць, недахоп – дэфект:
- 1) семантычныя
 - 2) стылістычныя
 - 3) абсалютныя
11. Вызначце разрад сінонімаў у сінанімічным радзе *смяяцца – хіхікаць – залівацца смехам:*
- 1) семантыка-стылістычныя
 - 2) абсалютныя
 - 3) семантычныя
12. Вызначце абсалютныя сінонімы:
- 1) лінгвістыка – мовазнаўства
 - 2) смутак – журба
 - 3) канікулы – вакацыі
13. Значэнне слова і змены значэння вывучае:
- 1) этымалогія
 - 2) стылістыка
 - 3) сямасіялогія
14. Мясцовыя назвы мясцовых прадметаў, з’яў – гэта дыялектызмы:
- 1) семантычныя
 - 2) этнаграфічныя
 - 3) граматычныя
15. Кантэкстуальныя сінонімы належаць да адзінак:
- 1) мовы
 - 2) маўлення
16. Паранімы – гэта:
- 1) аднакаранёвыя словы, блізкія па гучанні
 - 2) блізказначныя словы
 - 3) рознакаранёвыя, блізкія па гучанні словы
17. Перанос назвы аднаго прадмета ці з’явы на другі паводле падабенства:
- 1) сінекдаха
 - 2) метанімія
 - 3) метафара
18. Перанос назвы аднаго прадмета ці з’явы на другі паводле сумежнасці:
- 1) метафара
 - 2) метанімія
 - 3) сінекдаха
19. Да поўных лексічных амонімаў адносяцца:
- 1) водаправодны *кран* – пад’ёмны *кран*
 - 2) сасновы *бор* – у стаматолага зламаўся *бор*
 - 3) добрыя *парады* – вайсковыя *парады*

20. Визначце сказ, у якім правільна падабраны сінонімы да выдзеленых слоў:

1) Вучонымі іншы раз выказваюцца *псеўданавуковыя (праўдзівыя)* погляды.

2) Асенні дождж, нібы праз рэшата, *сеяўся (імжыў)* увесь дзень.

3) Нямала *сцежак (палёў, лугоў)* схадзіў я за жыццё.

21. Словы *ланіты – шчокі, чало – лоб, чарніла – атрамант, грудзі – персі* належаць да:

1) гістарызмаў

2) архаізмаў

22. Супадаюць гучаннем і напісаннем ва ўсіх граматычных формах:

1) лексічныя амонімы

2) няпоўныя амонімы

3) поўныя амонімы

23. Визначце, якія з сінонімаў узніклі ў працэсе словаўтварэння:

1) аўдыенцыя – прыём

2) сківіцы – пашчэнкі

3) галадаць – галадаваць

24. У радках

*Сям'я людская, думай жа пра стол,
Які прыбраць па-гаспадарску трэба,
Няхай штодзень на стол, як на прастол,
Каронаю ўзыходзіць бохан хлеба.*

ужыты:

1) амографы

2) амафоны

3) амаформы

25. У сказе *Аўдыторыя ўважліва слухала выкладчыка* ўжыта:

1) метанімія

2) метафара

3) сінекдаха

26. У сказе *Каму на каму, а каму на два камы* ўжыты:

1) амаформы

2) лексічныя амонімы

3) амафоны

27. У словазлучэннях *паштовая марка – фабрычная марка – марка машыны* ўжыты:

1) амонімы

2) мнагазначныя словы

28. Адзначце сказы з сінонімамі:

1) У гародчыку зноў кіпень беллага бэзу, чаромхі.

2) На дварэ было вільготна, сыра – раставаў апошні снег.

3) Бусел зрабіў некалькі кругоў над ваколіцай, над вёскай.

29. Вызначце словазлучэнні, у якіх прыметнік ужыты ў пераносным значэнні:
- 1) цёплая сустрэча
 - 2) халодная раса
 - 3) чэрствы хлеб
30. Якім шляхам утварыліся наступныя сінанімічныя рады:
перабольшваць – утрыраваць, краявід – пейзаж, накід – эскіз:
- 1) у працэсе словаўтварэння
 - 2) у выніку запазычвання слоў з іншых моў
 - 3) за кошт дыялектызмаў
31. Адзначце словы, якія з’яўляюцца архаізмамі:
- 1) сподак
 - 2) гарбата
 - 3) валацуга
 - 4) ланіты
 - 5) шлягер
32. Запазычанымі з’яўляюцца словы:
- 1) ландшафт
 - 2) воблака
 - 3) знікнуць
 - 4) гатычны
 - 5) шпалеры
33. Адзначце словы, якія з’яўляюцца гістарызмамі:
- 1) каморнік
 - 2) ляснік
 - 3) рэкрут
 - 4) вакацыі
 - 5) канцылярыя
34. Адзначце словы, да якіх немагчыма падабраць антонімы:
- 1) пачатак
 - 2) кніга
 - 3) манá
 - 4) фатбол
 - 5) зялёны
35. Адзначце словазлучэнні, у якіх прыметнік ужыты ў прамым значэнні:
- 1) жалезны дах
 - 2) жалезны характар
 - 3) жалезны молат
 - 4) жалезная воля
 - 5) жалезны замок
36. Вызначце выпадкі аманіміі:
- 1) хімічная рэакцыя – палітычная рэакцыя

- 2) зарадзіць акумулятар – зарадзіць фотаапарат
 3) вострыя лісты касачоў – убачыў касачоў на паляне
37. Вызначце стараславянскія словы:
- 1) вяселле
 - 2) развітацца
 - 3) лепта
 - 4) дзянніца
 - 5) полымя
38. Вызначце ўстарэлыя словы:
- 1) дойдлі
 - 2) жыллё
 - 3) пенаты
 - 4) падатак
 - 5) аброк
39. Адзначце словы, ужытыя ў прамым значэнні:
- 1) адкрыць уваход
 - 2) уваход забаронены
 - 3) Белая шклянка
 - 4) шклянка малака
 - 5) чытаць Рыгора Барадуліна
40. Адзначце словы абмежаванага ўжывання:
- 1) даследчык
 - 2) картопля
 - 3) пушча
 - 4) суфіксоіды
 - 5) зубрылка

Блок Б

1. Вызначце спосаб пераносу значэнняў у выдзеленых словах:

КП – 1

1	метафара
2	метанімія
3	сінекдаха

1) <i>хвост</i> каметы	9) <i>колкі</i> вецер
2) <i>кальцо</i> аўтастрады	10) <i>дружная група</i>
3) <i>светлая</i> ('разумная') <i>галава</i>	11) <i>чэшскае шкло</i>
4) <i>уважлівая аўдыторыя</i>	12) <i>цёплы прыём</i>
5) <i>абцасікі</i> працокалі	13) <i>залаты прамень</i>
6) <i>гасцінная хата</i>	14) <i>срэбная раса</i>
7) <i>шляпка</i> цвіка	15) <i>бронза</i> нашых алімпійцаў
8) <i>рукаў</i> ракі	16) <i>лес багаты ягадай</i>

17) <i>паў-Куранёў</i> глядзела на яго	21) <i>шклянка</i> малака
18) чырвоныя <i>курткі</i> гаманілі	22) зямля <i>дыхае</i>
19) вецер <i>спіць</i>	23) <i>сакавітыя</i> вусны
20) <i>ракфелеры і форды</i> не раўня нам	24) перачытваю <i>класікаў</i>
	25) <i>зялёны</i> (‘малады’) хлопец

2. Випішыце са сказаў метафары, укажыце іх разнавіднасць:

КП – 2

1	привычныя (сцёртыя)
2	агульнамоўныя
3	індывідуальна-стылістычныя (аўтарскія)

1. І вось з той пары прайшоў год, і зноў наступіла восень, якая ў горадзе не мае асаблівых прымет. 2. Некалі і ён сам імчаўся з вясковымі хлапчукамі на шашу, каб зірнуць на дымны хвост маторнага дзіва. 3. Бліскучы прамень каўзануўся па брыжку рэйкі і пабег далей. 4. І нібы чалавек, дом абрастаў успамінамі. 5. Так хутка ідзе час: разышліся ўсе па свеце. 6. Вецер то ходзіць пругка, шырока, то скуголіць прарэзліва і дзіка. 7. Цьмяны змылачак маладзіка даганялі абшарпаныя хмаркі. 8. Пахла парাপрэлым лісцем, прэсным халадком зямлі – восень скупая на пахі. 9. І такі даступны і недаступны цяпер адзіноце, Лагацкі глядзеў і слухаў – і цішыня, і ноч цяжкі паўз яго. 10. Паволі выходзіла з-пад пасмаў дыму сонца, і ружовы марозік адпаўзаў да зацэненых падмуркаў і сцен. 11. Ён чэрствы, раўнадушны чалавек. 12. Стаяла ноч. І я стаяў пад высокай ноччу на вясновай зямлі. 13. На людзях ён губляўся, амаль увесь час маўчаў. 14. Стала прыемна ад нейкай асаблівай, глыбокай і мяккай цішыні. 15. На акутых дзвярах вуха прыбоя адцягвае замок пудоваю завушніцай. 16. Суслік моліцца, склаўшы лапы. 17. У аснове слова заключаецца яго лексічнае значэнне. 18. Ад пустой, пакінутай хаты нясе холадам. 19. Кацярына жарліва шчабятала з хлопцамі. 20. Імчыць сабе да Балтыкі гуллівая Дзвіна. 21. Зямля пацяжэла за верасень, падабрэла, прыціхла ў асенняй красе. 22. Спіць, стаміўшыся, вецер ля імшарнай крыніцы. 23. Паслухайце, вясна ідзе! 24. І дружба ходзіць дзіўнымі шляхамі. 25. На зарослай лілеямі, зацягнутай раскаю водмелі стаяць ружовыя лірычна-маўклівыя фламінга.

3. Визначте паходжанне пазначаных слоў:

КП – 3

1	агульнаславянскае
2	уласнабеларускае
3	запазычанае

(1)Адным з найвыдатнейшых (2) помнікаў (3) архітэктуры Беларусі

XVI – XIX стагоддзяў (4) з’яўляецца Мірскі (5) замак, які знаходзіцца ў г.п. Мір Карэліцкага (6) раёна Гродзенскай (7) вобласці. (8) Фарміраванне гэтага помніка (9) праходзіла пад (10) уплывам (11) готыкі, (12) рэнесансу і (13) барока. У 1995 (14) годзе замак адзначыў свой 500-гадовы (15) юбілей ад (16) пачатку (17) будаўніцтва. ЮНЕСКА (18) унесла яго ў (19) спіс перлінаў (20) сусветнага значэння. Штогод тысячы турыстаў і (21) вандроўнікаў наведваюць замак. Ён прыцягвае (22) ўвагу не толькі як помнік (23) гісторыі і архітэктуры. Замак – найвялікшая (24) каштоўнасць, з якой непарыўна звязаны складаны гістарычны лёс нашай (25) Радзімы, якой ганарыцца кожны беларус.

4. Вызначце сярод выдзеленых слоў мнагазначныя словы і амонімы:

КП – 4

1	мнагазначнае слова
2	амонімы

- 1) лава вулкана – самаробная лава
- 2) цагельны завод – завод будзільніка
- 3) халат з байкі – слухаць байкі
- 4) несці чамадан – несці пакаранне
- 5) механічны блок – ваенны блок
- 6) зямельны вал – стальны вал
- 7) нумар аўтамабіля – нумар іграка
- 8) стан дзеяслова – дзясочы стан
- 9) аддзяленне ў канцэрце – аддзяленне ў пяхоце
- 10) гуманітарная дысцыпліна – працоўная дысцыпліна
- 11) рабочы клас – падрыхтаваць клас
- 12) бабка Ганна – бабка са снапоў
- 13) дзясочая каса – пясчаная каса
- 14) грэбень пеўня – рэдкі грэбень
- 15) пад’ёмны кран – водаправодны кран
- 16) клуб дыму – сельскі клуб
- 17) спартыўныя гонкі – гонкі лес
- 18) шчыры адказ – шчыры чалавек
- 19) трыванне дзеяслова – мець трыванне
- 20) парны абутак – парны вагон
- 21) спакойны сон – цвіце сон
- 22) цёплы дзень – цёплы позірк
- 23) ясны месяц – летні месяц
- 24) дубовы ліст – напісаць ліст
- 25) запусціць ракету – запусціць вучобу

5. Вызначце, да якіх разрадаў адносяцца сінонімы:

КП – 5

1	семантычныя
2	стылістычныя
3	семантычна-стылістычныя
4	абсалютныя
5	кантэкстуальныя

1) разгляд – аналіз	14) недахоп – дэфект
2) гасцінец – дарога	15) рыдлёўка – лапата
3) дружны – згуртаваны	16) хутка – імгненна
4) вымаўленне – арфаэпія	17) войска – раць
5) ісці – валачыся	18) шлях – тракт
6) стары – даўні	19) небасхіл – небакрай
7) самалёт – аэраплан	20) спаць – дрыхнуць
8) абоі – шпалеры	21) строіць (планы) – ткаці
9) зразумець – уцяміць	(хітрыя сеці)
10) памерці – аддаць богу душу	22) ілгаць – крывадушнічаць
11) перабольшваць –	23) адзначаць – фіксаваць
утрыраваць	24) ціхі (дождж) – бязгучны
12) валошка – васілёк	25) лопаў – каціўся (гром)
13) сумаваць – тужыць	

6. Вызначце, да якіх груп адносяцца ўстарэлыя словы

КП – 6

1	гістарызмы
2	архаізмы

1) імбірчык	10) калаўрот	19) раць
2) асадка	11) кальчуга	20) мануфактура
3) цівун	12) лапці	21) гарбата
4) наркам	13) правіянт	22) аэраплан
5) вакацыі	14) калгас	23) батрак
6) маёнтак	15) даніна	24) скрыжалі
7) камсамол	16) перст	25) тлумач
8) атрамант	17) ловы	
9) іспыты	18) развёрстка	

7. Утварыце словазлучэнне, выбраўшы паронім, які падыходзіць па сэнсе:

КП – 7

1	першае слова
2	другое слова

- 1) метады (эфектны, эфектыўны)

- 2) мясцовасць (балотная, балоцістая)
- 3) паветра (горнае, гарыстае)
- 4) заўвага (дзейная, дзейсная)
- 5) чалавек (камандзіраваны, камандзіровачны)
- 6) адценне (зямлістае, земляное)
- 7) чарніла (воднае, вадзяністае)
- 8) вал (зямельны, земляны)
- 9) каша (рассыпная, рассыпчатая)
- 10) сэнс (дваякі, дваісты)
- 11) грамата (ганарыстая, ганаровая)
- 12) адносіны (вытворчыя, вытворныя)
- 13) сказанае (абагуліць, абагульніць)
- 14) установа (адукаваная, адукацыйная)
- 15) рака (бурная, бурлівая)
- 16) багатая (-ы) (лексіка, лексікон)
- 17) прадукт (натурны, натуральны)
- 18) ранішні (-я) (прабег, прабежка)
- 19) адносіны (эканомныя, эканамічныя)
- 20) білет (чытальны, чытальніцкі)
- 21) карціна (каларытная, каларыйная)
- 22) людзі (асобыя, асабовыя)
- 23) дзень (верасовы, вераснёвы)
- 24) поле (каменнае, камяністае)
- 25) паход (турысцкі, турыстычны)

8. Дайце характарыстыку наступных слоў з пункту гледжання сферы іх ужывання:

КП – 8

1	агульнаўжывальнае
2	дыялектызмы
3	тэрміны
4	жарганізмы

1) шкет	9) іспоткі	18) маргалы
2) крыніца	10) дуйка	19) продкі
3) сінусоіда	11) гексаметр	20) развітацца
4) дзень	12) спявак	21) зубрыць
5) жалезна	13) інкубацыя	22) метэор
6) рухацца	14) зрэзацца	23) бясхмарны
7) уцяміць	15) ушчуваць	24) адкінуцца (з турмы)
8) зваліць (уцячы)	16) ультрагук	25) раўназначны
	17) дажджавік	

МОДУЛЬ 2

ФРАЗЕАЛОГІЯ

Блок А

Заданні

1. Аб'ём фразеалогіі як навукі пра ўстойлівыя адзінкі мовы ўключае:
 - 1) фразеалагізмы
 - 2) прыказкі і прымаўкі
 - 3) афарызмы
2. Тэрмін “ідыёма” адпавядае:
 - 1) фразеалагічным адзінствам
 - 2) фразеалагічным спалучэнням
 - 3) фразеалагічным зрашчэнням
3. Вызначальным для фразеалагічных зрашчэнняў з'яўляецца:
 - 1) метафарызацыя простых словазлучэнняў
 - 2) нематываванасць значэння аднаго з кампанентаў
 - 3) свабодная спалучальнасць слоў
4. Фразеалагізмы:
 - 1) ствараюцца ў працэсе маўлення
 - 2) ужываюцца як гатовыя адзінкі
 - 3) складаюцца з сумы значэнняў слоў
5. Фразеалагізм як *дзе кроплі вады* характарызуе:
 - 1) дзеянне
 - 2) з'яву
 - 3) прымету
6. Фразеалагізм *птушка высокага палёту* характарызуе:
 - 1) дзеянне
 - 2) прымету
 - 3) асобу
7. Крыніцамі ўзнікнення фразеалагізмаў з'яўляюцца:
 - 1) творы мастацкай літаратуры
 - 2) жывыя народныя гаворкі
 - 3) біблейскія творы
8. Антонімамі да фразеалагізма як *кот наплакаў* з'яўляюцца:
 - 1) кату па пяту
 - 2) як грыбоў пасля дажджу
 - 3) як Піліп з канпель
9. Да фразеалагічных адзінстваў адносіцца фразеалагізм:
 - 1) муціць вадугу
 - 2) браць на цугундар
 - 3) развесіць вушы

10. Які з фразеалагізмаў адносіцца да фразеалагічных зрашчэнняў:
- 1) ваўкоў ганяць
 - 2) збіцца з панталыку
 - 3) смех бярэ
11. Які з фразеалагізмаў адносіцца да фразеалагічных спалучэнняў:
- 1) лынды біць
 - 2) апусціць рукі
 - 3) дацца ў знакі
12. Значэнне якога слова адпавядае фразеалагізму *табаку важыць*:
- 1) таргавацца
 - 2) драмаць
 - 3) хлусіць
13. Фразеалагізм *лісам падышыты*:
- 1) назоўнікавы
 - 2) прыметнікавы
 - 3) дзеяслоўны
14. Фразеалагізм *гады ў рады*:
- 1) назоўнікавы
 - 2) дзеяслоўны
 - 3) прыслоўны
15. Фразеалагізм *як снег на галаву*:
- 1) назоўнікавы
 - 2) прыметнікавы
 - 3) прыслоўны
16. Выберыце патрэбны структурны кампанент фразеалагізма *як ... языком злізала*:
- 1) каза
 - 2) ліса
 - 3) карова
17. Выберыце патрэбны структурны кампанент фразеалагізма *вакол ... абвесці*:
- 1) рукі
 - 2) нагі
 - 3) пальца
18. Які з фразеалагізмаў адпавядае слову *даўно*:
- 1) гады ў рады
 - 2) за белым светам
 - 3) за дзедам шведам
19. Які з фразеалагізмаў адпавядае слову *стаміцца*:
- 1) з'ехаць з глузду
 - 2) сесці макам
 - 3) апусціць рукі

20. Які з фразеалагізмаў адпавядае па значэнні рускаму *одним миром мазаны*:

- 1) як дзве кроплі вады
- 2) абое рабое
- 3) як на заказ

21. Вызначце крыніцу ўзнікнення фразеалагізма *на адзін капыл*:

- 1) жывая народная мова
- 2) з прафесійных гаворак
- 3) з грэчаскай міфалогіі

22. Вызначце крыніцу ўзнікнення фразеалагізма *і куры не шэпчуць*:

- 1) з прафесійных гаворак
- 2) жывая народная мова
- 3) з грэчаскай міфалогіі

23. Сінонімамі да фразеалагізма *зубы з'есці з'яўляюцца*:

- 1) штукі вырабляць
- 2) стрэляны верабей
- 3) даць перцу

24. Антонімамі да фразеалагізма *хоць вока выкалі з'яўляюцца*:

- 1) хоць касою касі
- 2) рукой падаць
- 3) хоць іголку збірай

25. Вызначце, да якога стылістычнага разраду належыць фразеалагізм *перціся на ражон*:

- 1) кніжны
- 2) гутарковы
- 3) стылістычна нейтральны

Блок Б

1. Які з прыведзеных словазлучэнняў са словам *рука* з'яўляюцца свабоднымі, а якія – фразеалагічнымі зваротамі?

КП – 9

1	свабодныя словазлучэнні
2	фразеалагічныя звароты

- 1) прыгожыя рукі
- 2) сагрэць рукі
- 3) завязаць руку
- 4) на хуткую руку
- 5) памыць руку
- 6) залатыя рукі
- 7) цёплыя рукі
- 8) надзець на руку
- 9) памахаць рукой

- 10) з лёгкай рукі
- 11) плыць у рукі
- 12) сон у руку
- 13) адбіцца ад рук
- 14) схапіць рукой
- 15) падаць руку
- 16) пад гарачую руку
- 17) узяць сябе ў рукі
- 18) зламаць руку

- 19) датыкнуцца рукой
- 20) нячысты на руку
- 21) рукі не даходзяць
- 22) скласці рукі

- 23) пяшчотныя рукі
- 24) рукі кароткія
- 25) працавітыя рукі

2. Вызначце тып наступных фразеалагізмаў паводле семантычнай злітнасці кампанентаў:

КП – 10

1	зрашчэнні
2	адзінствы
3	спалучэнні

1) спаць у шапку	14) зматаць вуды
2) гады ў рады	15) біць бібікі
3) тыкнуць пальцам	16) страх бярэ
4) лезці на ражон	17) галаву апусціць
5) збіцца з тропы	18) зялёная вуліца
6) дацца ў знакі	19) пускаць пыл у вочы
7) злосць бярэ	20) як пшаніцу прадаўшы
8) выносіць смецце з хаты	21) браць на цугундар
9)гнуць карак	22) задаць драпака
10) з ног да галавы	23) агарод гарадзіць
11) гула асмаленая	24) як Піліп з каняпель
12) на ногі паставіць	25) смех бярэ
13) акінуць вокам	

3. Вызначце сферу першапачатковага ўжывання наступных фразеалагізмаў:

КП – 11

1	гутарковая мова
2	прафесійная мова
3	стараславянская мова

1) блудны сын	12) у белы свет
2) іграць першую скрыпку	13) стаць на ногі
3) страціць галаву	14) умытая расіцаю
4) у рот вады набраць	15) альфа і амега
5) усыпаць бярозавай кашы	16) з цела спасці
6) на адзін капыл	17) ні пуха ні пярэ
7) бачна пана па халявах	18) вылецець з галавы
8) плоць ад плоці	19) соль зямлі
9) з'ехаць з глузду	20) шыта белымі ніткамі
10) ставіць на кон	21) варфаламееўская ноч
11) сабакам сена касіць	22) шыю намыліць

- 23) зялёная вуліца
24) зубы з'есці

- 25) як кот наплакаў

4. Вызначце стылёвую прыналежнасць наступных фразеалагізмаў:

КП – 12

1	міжстылёвыя
2	гутарковыя
3	кніжныя

1) акінуць вокам	14) узяць пытанне
2) не верыць сваім вачам	15) тачыць лясы
3) вочы ў сабакі пазычыць	16) языком часаць
4) падаць голас	17) паставіць на від
5) на ўвесь голас	18) рукой падаць
6) стрымаць слова	19) узяць у галаву
7) уступаць у жыццё	20) з году ў год
8) давесці да ладу	21) заткнуць за пояс
9) развесіць вушы	22) святая святых
10) кроў з малаком	23) косць ад косці
11) цяляты язык аджавалі	24) ружовыя акуллары
12)гнуць спіну	25) з вока на вока
13) браць слова	

5. Вызначце суаднесенасць наступных фразеалагізмаў з сінтаксічнымі адзінкамі:

КП – 13

1	спалучэнне слоў
2	словазлучэнне
3	сказ

1) кроў з малаком	14) за пояс заткнуць
2) на сваю галаву	15) як рукою зняло
3) ні кала ні двара	16) жалезная воля
4) як кот наплакаў	17) куды ногі нясуць
5) дух звяло	18) было ні было
6) праз пень калоду	19) на сёмым небе
7) вецер у галаве	20) сляпіцаю лезці
8) на ўвесь свет	21) аршын з шапкаю
9) сэрца абарвалася	22) ні свет ні зара
10) на адной назе	23) язык не паварочваецца
11) біць у званы	24) малоць языком
12) куды вочы глядзяць	25) ветрам падшыты
13) ні слыху ні дыху	

6. Вызначце тыпы фразеалагізмаў паводле суаднесенасці з часцінамі мовы:

КП – 14

1	субстантыўны
2	дзеяслоўны
3	адвербіяльны
4	ад'ектыўны

1) жалезная воля	14) стрэляны верабей
2) у свіныя галасы	15) век вяком
3) даць дыхту	16) пад бокам
4) апусціць галаву	17) белая варона
5) кроў з малаком	18) абы з рук
6) збіцца з тропу	19) даць гарбуз
7) альфа і амега	20) як снег на галаву
8) грушы на вярбе	21) за светам
9) плячо ў плячо	22) як у вадуглядзеў
10) ветрам падшыты	23) светлая галава
11) варон лічыць	24) чортаў тузін
12) хоць іголку збірай	25) праметэеў агонь
13) кавалак хлеба	

7. Вызначце паходжанне наступных фразеалагізмаў:

КП – 15

1	агульнаўсходнеславянскія
2	уласнабеларускія

1) дні церці	14) следам за дзедам
2) з лёгкай рукі	15) у магілу звесці
3) на пуп браць	16) руку набіць
4) на ражон лезці	17) вераб'ю па пяту
5) вочы мазоліць	18) віламі па вадзе пісана
6) пад гарачую руку	19) і след прастыў
7) язык прыкусіць	20) плот гарадзіць
8) хоць вока выкалі	21) галаву дурыць
9) сляды замятаць	22) сесці макам
10) перуноў даваць	23) у лапці абуць
11) кроў з малаком	24) кашы не зварыш
12) рукой падаць	25) на языку круціцца
13) лахі пад пахі	

8. Вызначце, да якіх устойлівых адзінак належаць наступныя словазлучэнні:

КП – 16

1	фразеалагізм
2	прыказка
3	афарызм
4	перыфраз

1) без задніх ног	14) наламаць дроў
2) лёгка пасварыцца, цяжка
памірыцца	15) без чалавечнасці не будзе
вечнасці
3) пяты акіян (неба)	16) кожны чалавек – гэта цэлы свет
4) мне сняцца сны аб Беларусі	17) даць дыхту
5) ваду ў ступе таўчы	18) беларускі шоўк (лён)
6) неясныя вочы (зоры)	19) асадзі назад
7) адклад не ідзе ў лад	20) крывіць душой
8) востры на язык	21) птушыная пяхота (вераб'і)
9) бераг белых буслоў	22) язык прыкусіць
10) з лёгкім сэрцам	23) раніца жыцця (малодосць)
11) як дбаеш, так і маеш	24) хваробы лечаць і атрутамі
12) выкінуць штуку	25) блёкату аб'еўся
13) прыйдзе каза да ваза, ды сена
не будзе	

МОДУЛЬ 3

ФАНЕТЫКА. АРФАЭПІЯ

Блок А

Заданні

1. Пытанні ўтварэння гукаў мовы асвятляе:
 - 1) функцыянальная фанетыка
 - 2) акустычная фанетыка
 - 3) артыкуляторная фанетыка
2. Асаблівасцю беларускай фанетыкі з'яўляецца:
 - 1) прыстаўны [в]
 - 2) афрыката [дж]
 - 3) звонкі [д]
 - 4) выбухны [г]
 - 5) падоўжаныя [л'], [ц'], [с']
3. Функцыянальна склад істотна адрозніваецца ад іншых фанетычных адзінак, г.зн. склад з'яўляецца:
 - 1) сэнсавай адзінкай
 - 2) фаналагічнай адзінкай
 - 3) удзельнічае ў вымаўленчай арганізацыі мовы
4. Паводле якой тэорыі склад вызначаецца як спалучэнне гукаў, што вымаўляецца адным штуршком выдыхаемага паветра:
 - 1) мускульнага напружання
 - 2) экспіраторнай
 - 3) санорнай
5. Санорная тэорыя склада заснавана на крытэрыях:
 - 1) акустычных
 - 2) артыкуляцыйных
6. Вызначце словы, падзеленыя на склады ў адпаведнасці з тэорыяй санорнасці:
 - 1) я-дна-нне
 - 2) за-мкнё-ны
 - 3) па-тры-я-ты-чны
 - 4) сла-ўны
 - 5) маў-лен-чы
7. Вызначце “лішнія”
 - 1) склад
 - 2) літара
 - 3) гук
 - 4) націск
 - 5) інтанацыя

8. Да сегментных адзінак належаць:
- 1) фанетычнае слова
 - 2) націск
 - 3) такт
9. Не з'яўляецца фанетычнай адзінкай:
- 1) інтанацыя
 - 2) сказ
 - 3) фраза
10. У якіх словах выдзеленыя літары абазначаюць націскны гук:
- 1) вусы
 - 2) дыспансер
 - 3) метанімія
11. Зычныя гукі падзяляюцца на губныя і язычныя паводле
- 1) удзелу голасу і шуму
 - 2) месца ўтварэння
 - 3) спосабу ўтварэння
12. Не адносяцца да заднеязычных гукі:
- 1) [к], [к']
 - 2) [ц], [ц']
 - 3) [х], [х']
13. Гук [j]:
- 1) палаталізаваны
 - 2) палатальны
14. Вызначце “лішні” гук:
- 1) [б]
 - 2) [м]
 - 3) [п]
15. Што аб'ядноўвае гукі [j] [յ]? Яны:
- 1) мяккія
 - 2) сярэднеязычныя
 - 3) санорныя
16. Не маюць парных звонкіх гукі:
- 1) [ч]
 - 2) [ц]
 - 3) [х]
 - 4) [ф]
 - 5) [к]
17. Зычныя гукі [γ] і [г] адрозніваюцца паводле:
- 1) месца ўтварэння
 - 2) удзелу голасу і шуму
 - 3) спосабу ўтварэння

18. Памылковым у характарыстыцы гука дж з'яўляецца тое, ш то ён:
- 1) альвелярны
 - 2) глухі
 - 3) змычна-шчылінны
19. Не з'яўляецца галосным сярэдняга рада:
- 1) [ы]
 - 2) [у]
 - 3) [а]
20. Націск падае на трэці склад у словах:
- 1) садавіна
 - 2) памятаць
 - 3) адзінаццаць
21. Правільна вызначаны сінонімы да тэрмінаў:
- 1) змычна-праходныя – плаўныя
 - 2) выбухныя – шчылінныя
 - 3) змычна-шчылінныя – фрыкатыўныя
22. Рэгулярны характар маюць чаргаванні:
- 1) пазіцыйныя
 - 2) гістарычныя
23. Вызначце рады слоў з фанетычна абумоўленымі чаргаваннямі:
- 1) радок – радка
 - 2) весела – вясёлка
 - 3) савет – на савеце
 - 4) родны – радзіма
 - 5) дарагі – даражэйшы
24. Паставіўшы назоўнікі *сад, самалёт, завод* у месным склоне, атрымаем чаргаванні:
- 1) гістарычныя
 - 2) пазіцыйныя
25. Перад галоснымі пярэдняга рада [è], [h] узніклі чаргаванні:
- 1) заднеязычных з шыпячымі
 - 2) заднеязычных са свісцячымі
26. Змены галосных [o] → [a]; [э] → [a] – чаргаванні:
- 1) гістарычныя
 - 2) пазіцыйныя
27. Чаргаванне зычных гукаў адбываецца пры змене слоў, што ў дужках:
- 1) быць у (мястэчка)
 - 2) званочак на (дуга)
 - 3) скакаць з (кладка)
 - 4) нарадзіўся ў (вёска)
 - 5) знаходзіцца на (мост)

28. Беларускае літаратурнае вымаўленне рэгламентуецца нормамі:
- 1) арфаграфічнымі
 - 2) граматычнымі
 - 3) арфаэпічнымі
 - 4) стылістычнымі
 - 5) лексічнымі
29. У якіх словах вымаўленне зычных не адпавядае напісанню:
- 1) лічба
 - 2) беспадстаўна
 - 3) скеміць
30. У якіх словах вымаўляецца падоўжаны гук [ж]:
- 1) раз'езджаны
 - 2) зжаты
 - 3) дажджы
31. У якіх словах вымаўляюцца два гукі [с']:
- 1) сцеражыся
 - 2) схіліся
 - 3) свядомасць
 - 4) счасцвець
 - 5) расхістаць
32. У якіх словах вымаўляецца падоўжаны гук [ж]:
- 1) жаніцьба
 - 2) дрожджы
 - 3) збожжаздача
 - 4) разжыцца
 - 5) прыезджы
33. Пры перакладзе якіх слоў на беларускую мову губныя зычныя гукі будуць вымаўляцца цвёрда:
- 1) семья
 - 2) восемь
 - 3) перыодика
 - 4) бильярд
 - 5) мебель
34. У якіх словах вымаўляецца падоўжаны гук [ч]:
- 1) бетоншчык
 - 2) укладчык
 - 3) матчына
 - 4) счапіць
 - 5) зайчык
35. Вымаўленне якіх слоў адпавядае літаратурнай норме:
- 1) каман[дз'і]роўка
 - 2) сар[ты]роўка
 - 3) гвар[дэ]ец

- 4) арыен[ц'і]р
5) [дз'і]пламатычны
36. Транскрыпцы якіх слоў не адпавядае нарматыўнаму вымаўленню:
1) [капустны]
2) [кранштадт]
3) [макулатура]
4) [дз'іод]
5) [брыз'энт]
37. Адзначце рады, у якіх вымаўленне слоў адпавядае норме:
1) ра[ды]о, [сэ]сія, ка[ры]дор, та[рэ]лка
2) [дја]бал, поль[шч]а, жор[сц]кі, фра[з'э]логія
3) [с'э]сія, [н'а]свіж, [к'у]вет, ка[л'і]дор
4) прафес[іја]нал, кака[о], [н'э]свіж, [ку]вет
5) а[тп]рэ[хч]ы, жор[ст]кі, та[л'э]рка, выр[ошч]ваць
38. Якія словы ў беларускай мове вымаўляюцца з прыстаўным зычных гукам:
1) опера
2) олово
3) омуль
4) орден
5) облако
39. Вымаўленне якіх слоў не супадае з напісаннем:
1) салетра
2) парадкаваць
3) паразвешваць
4) суфлёр
5) увесну
40. Устаноўце адпаведнасць паміж падкрэсленымі літарамі і гукамі:
1) Ушачы і Полацк 1. [і]
2) Віцебск і Мінск 2. [ы]
3) дуб і сасна 3. [йі]
4) іх думкі 4. [й]
5) пад ільдом

Блок Б

1. Азнаёмцеся з тэкстам, вызначыце ў словах пасля нумароў моцную і слабую пазіцыі фанем.

КП – 17

1	моцная пазіцыя
2	слабая пазіцыя

(1) Полацкае (2) княства (3) мела (4) вялікую патрэбу ў (5) адукаваных (6) людзях. (7) Школы (8) існавалі тут і да (9) Ефрасінні, але (10) заснаванне

(11) асветніцаю (12) манастыроў, яе (13) чынная педагогічная дзейнасць далі школьнай (14) справе новы (15) магутны штуршок.

(16) гукі

(21) адцвісці

(17) клікаць

(22) бацькаўскі

(18) вясёлка

(23) гераічны

(19) расказаць

(24) свядомасць

(20) адмерыць

(25) раздолле

2. Вызначце зычныя па месцы ўтварэння ў словах пасля нумароў у тэксце.

КП – 18

1	губна-губныя
2	губна-зубныя
3	пярэднеязычныя зубныя
4	пярэднеязычныя альвеялярныя
5	заднеязычныя

(1) Авалодваючы (2) мовай, мы (3) вучымся (4) думаць. Сама свядомасць (5) наша будуюцца (6) сродкамі мовы. (7) Таму нашы думкі і (8) пачуцці (9) з'яўляюцца да нас у (10) выглядзе думак і пачуццяў таго асяроддзя, якое (11) нас (12) выхавала, грамадства, у якім мы (13) жывём, (14) народа, да якога належым.

І свядомасць (15) простага чалавека, і (16) геній найвялікшага паэта, (17) што выражаюцца ў адной мове, (18) глыбока звязаны паміж сабой, бо народжаны ў (19) адзіным (20) улонні роднай мовы, сілкуюцца аднымі агульнымі (21) каранямі. Гэтае адзінства асновы і стварае (22) галоўным чынам нацыянальнае адзінства. Мова – адна з (23) асноўных, характэрных прымет нацыі. (24) Гэта як бы сама тканіна нацыянальнасці, другая, унутраная радзіма, улонне душы, у якой (25) нараджаюцца наша свядомасць і наша асоба.

3. Вызначце зычныя па спосабу ўтварэння ў словах пасля нумароў.

КП – 19

1	змычныя
2	шчылінныя
3	змычна-шчылінныя
4	змычна-праходныя
5	дрыжачыя

(1) Трэба (2) вельмі многа (3) ездзіць, сябры, з (4) экскурсіямі, да (5) сваякоў або (6) сяброў. Вы (7) ўбачыце ўсе канцы нашай (8) мілай, ласкавай няяркай краіны, якая, аднак, (9) зачаруе вас (10) сваёй няўлоўнай прыгажосцю. Убачыце Прыдняпроўе і Прынямонне, (11)

роўных якім па прыгажосці мала знойдзеца мясцін на (12) **Зямлі**. Убачыце далёкія агні новабудоўляў і (13) **цёмныя** волаты замкаў, партызанскія заслянкі і вясёлку (14) **Каложы**. І азёры з белымі (15) **грабянцамі** на сіняй вадзе, і старыя каменныя (16) **млыны** над (17) **рэчкамі**, (18) **што** зараслі белай лілеяй, (19) **поўню** ў азёрнай вадзе і водсвет яе на (20) **мокрых** тратуарах гарадкоў. (21) **Будзеце** (22) **слухаць** музыку нашай п'явучай мовы і нашы пяшчотныя песні. І ўбачыце (23) **зуброў** і **аленяў**. (24) **Пройдзеце** па зажураных пушчах (25) **Палесся**. І, галоўнае, пазнаеце свой гасцінны, добры, горды і таленавіты народ.

4. Вызначце зычныя паводле ўдзелу голасу і шуму ў словах пасля нумароў.

КП – 20

1	глухія
2	звонкія
3	санорныя

(1) **Шлях** нашага (2) **народа** пазначаны не (3) **толькі** славытымі (4) **падзеямі**, але і славытымі (5) **асобамі**, якія (6) **ў** тым ці іншым (7) **перыядзе** (8) **гісторыі** становіліся яго (9) **сімваламі**. Адным з такіх сімвалаў, (10) **чалавекам-паданнем** стаў Усяслаў (11) **Брачыславіч**, Усяслаў (12) **Чарадзей**.

Усяслаў быў адным з тых першых (13) **князёў**, пры якім (14) **Полацкая** зямля заявіла пра сябе як пра (15) **самастойную** (16) **дзяржаву**.

Пры (17) **Усяславе** высокага росквіту дасягнулі мастацтва, адукацыя, дойлідства. (18) **Хрысціянства** пачало паступова, мірна ўжывацца ў (19) **штодзённы** побыт народа. Пашыраюцца (20) **гарады**, рамёствы, гандаль. Ён (21) **умацоўвае** межы свайго княства-дзяржавы, але не забывае пра (22) **надзённыя** патрэбы розных народаў, (23) **насельнікаў** (24) **гэтай** дзяржавы, – крывічоў, дрыгавічоў, балтаў, (25) **вугра-фінаў**. Пра полацкага князя хадзілі чуткі, паданні, быліны, пісаў аб ім аўтар “Слова пра паход Ігараў”.

5. Да якой групы паводле месца ўтварэння адносяцца зычныя гукі?

КП – 21

1	губна-губныя
2	губна-зубныя
3	пярэднеязычныя зубныя
4	пярэднеязычныя альвеаларныя
5	заднеязычныя
6	сярэднеязычныя

1. [з]	7. [в]	13.[ч]	19.[д]
2. [с]	8. [ў]	14.[ц]	20.[т]
3. [ж]	9. [й]	15.[м]	21.[р]
4. [ш]	10.[ф]	16.[н]	22.[л]
5. [г]	11.[дз]	17.[б]	
6. [х]	12.[дж]	18.[п]	

6. Вызначце варыянт перадачы ў транскрыпцыі зычных і галосных літар, пазначаных лічбамі перад словам.

КП – 22

1	правільна
2	няправільна

[б'эларускаја мова (1) спалучае ў (2) с'эб'э (3) з'ыўнују (4) м'ажкас'ц' | (5) а'срэдку (6) і'ц'в'ордас'ц' | зам'ілаванују (7) п'асчотнас'ц' і шырокују (8) магутнасц' | (9) плаўнују (10) п'авучас'ц' і ху'ткују (11) з'інам'ічнас'ц' | старажытнас'ц' (12) й'маладос'ц' || у'гэтай (13) мов'і гучыц' (14) сэрца й душа (15) наро́ду || (16) до́браха | працав'ітага | (17) сц'іплага і сумл'эн'ага]; (18) [воблас'ц'], (19) [зжац'], (20) [б'эгчы], (21) [цв'іс'ц'і], (22) [дождж], (23) [с'п'элы], (24) [зрэдку], (25) [славс'а].

7. Вызначце, на які склад падае націск у наступных словах.

КП – 23

1	на першы склад
2	на другі склад
3	на трэці склад
4	на чацвёрты склад

1. кіламетр	10. мысленне	18. беларусы
2. дыспансер	11. адзінаццаты	19. даследаванне
3. вусы	12. туманы	20. маленькі
4. садавіна	13. каменны	21. ясакар
5. патрэр	14. шэсцьдзясят	22. фарміраваць
6. метанімія	15. абагульненне	23. пасяджэнне
7. развіты (каз)	16. аб'інелы	24. алфавіт
8. выпадак	17. аднастаўны	25. карабель
9. дагавор	(каз)	

8. Размяжуйце пазіцыйныя і гістарычны чаргаванні галосных і зычных гукаў у наступных парах слоў.

КП – 24

1	пазіцыйныя
2	гістарычныя

1. прасты –
спрашчэнне	8. прывыкаць –
прывычка	17. нудзіцца –
нуджуся
2. вага – важыць	9. пяку – пячэнне	18. берагі – беражок
3. цвет – цвісці	10. любіць – люблю	19. карміць – кармлю
4. песціць –
пяшчотна	11. іграць – падыграць	20. перамога –
перамагчы
5. жнівень – жніўня	12. радок – радка	21. вата – вацін
6. канверт –
канверцік	13. дровы – дрывотня	22. мех – мяшок
7. стрэл – страляць	14. сотня – сто	23. рэдка – радзей
	15. дзяжа – дзежка	24. шэсць – шосты
	16. мёд – мядок	25. сад – садзіць

МОДУЛЬ 4

ГРАФІКА. АРФАГРАФІЯ

Блок А

Заданні

1. Адзначце рад, у якім усе літары адназначныя:
 - 1) а, у, д, т, ж
 - 2) к, ы, э, ў, л
 - 3) д, ц, т, о, і
2. Грамадзянская азбука (“грамадзянка”) – гэта:
 - 1) змененая “лацінка”
 - 2) рэфармаваная кірыліца
 - 3) арабскае пісьмо
3. Да нялітарных графічных сродкаў адносяцца:
 - 1) гукі
 - 2) літары
 - 3) апостраф
4. Кірыліца як графічная сістэма была ўведзена на Русі:
 - 1) у X-XI ст.
 - 2) у VI-IX ст.
 - 3) у XII-XIV ст.
5. Па гукавым прынцыпе графікі ўжываюцца літары:
 - 1) і, ы, л
 - 2) ч, ж, а
 - 3) ф, н, т
6. Пісьмовыя знакі, суадносіны літар і гукаў вывучае:
 - 1) фанетыка
 - 2) графіка
 - 3) арфаграфія
7. Паводле складовага прынцыпу графікі на пісьме перадаецца напісанне літар:
 - 1) адназначных
 - 2) двухзначных
 - 3) зычных
8. Вызначце радкі, у якіх літар больш, чым гукаў:
 - 1) вераснь, знаёмы, прашчур
 - 2) аб’ява, дажджлівы, спадчына
 - 3) вяселле, разводдзе, спяваць
9. Вызначце рады слоў, у якіх гукаў больш, чым літар:
 - 1) усход, чалавецтва, барацьбіт
 - 2) сям’я, салаўіны, юнацтва
 - 3) паўднёвы, падарожжа, Беларусь

10. Апостраф пішацца ў словах:

- 1) Соф..я
- 2) канферанс..е
- 3) міл..ённы

11. Літара і пішацца ў словах:

- 1) аб'..нелы
- 2) ня..начай
- 3) спад..лба

12. Літара ў пішацца ў словах:

- 1) адзін ... адзін
- 2) Далёкі ..сход
- 3) “Звязда” ..шанавала

13. Літара ы пішацца ў словах:

- 1) дэз..нфармацыя
- 2) між..нстытуцкі
- 3) уз..сці

14. Мяккі знак пішацца ў словах:

- 1) раз..бяр
- 2) подз..віг
- 3) восем..сот

15. Новыя “Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі” зацверджаны Законам Рэспублікі Беларусь:

- 1) у 2002 годзе
- 2) у 2008 годзе
- 3) у 2010 годзе

16. Паводле якога прынцыпу арфаграфіі аднастайна перадаюцца на пісьме ўсе значымыя часткі слова:

- 1) фанетычнага
- 2) марфалагічнага
- 3) традыцыйнага

17. Пастанова “Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу” была прынята:

- 1) у 1926 годзе
- 2) у 1933 годзе
- 3) у 1918 годзе

18. Прыстаўная літара пішацца ў словах:

- 1) на..огул
- 2) ..оптам
- 3) ..опыт

19. Старажытным беларускім алфавітам была:

- 1) глаголіца
- 2) кірыліца
- 3) лацінка

20. Літара а пішацца ў словах:

- 1) м..вазнаўства
- 2) ф..такартка
- 3) ч..рнабровы

21. Літара э пішацца ў словах:

- 1) д..сант
- 2) лат..рэя
- 3) канц..лярыя

22. У якіх словах прапушчана літара:

- 1) радас..ны
- 2) палес..кі
- 3) кіргі..скі

23. Праз злучок пішуцца словы:

- 1) (паў)яблыка
- 2) (высака)горны
- 3) (сон)трава

24. Адзначце словы, ў якіх пішацца спалучэнне **ія (ыя)**:

- 1) ід..лагічны
- 2) п..р
- 3) ф..лка
- 4) рад..цыйны
- 5) фраз..логія

25. Адзначце словы, у якіх пішацца літара **у**:

- 1) па..месяц
- 2) Барна..л
- 3) працаваць па-..дарнаму
- 4) кансілі..м
- 5) ва ..ніверсітэце

26. Адзначце словы, у якіх пішацца **ў** (нескладовае):

- 1) анчо..с
- 2) бакала..р
- 3) но..тбук
- 4) тры..мф
- 5) магутнае “..ра”

27. Адзначце словы, у якіх прапушчана літара:

- 1) кафіцыент
- 2) міласэрнасць
- 3) кантрасны
- 4) капусны
- 5) кампасіраваць

28. Апостраф пішацца ў словах:

- 1) канферанс..е
- 2) ін..екцыя
- 3) куп..ё

- 4) саслоў..е
5) з..едлівая ўсмешка
- 29.Адзначце словы, у якіх пішацца літара **ц**:
- 1) дылетан..кі погляд
 - 2) гара..кі парк
 - 3) Заво..кі раён
 - 4) Баранаві..кі дзяржаўны ўніверсітэт
 - 5) бялгра..кі дом
- 30.Адзначце словы, якія пішуцца з вялікай літары:
- 1) Віцебскі (Д,д)зяржаўны (У,ў)ніверсітэт
 - 2) племя (К,к)рывічы
 - 3) (К,к)упалаўскі стыль
 - 4) (В,в)ялікая Кітайская раўніна
 - 5) (Д,д)зень настаўніка
31. Адзначце словы, якія неабходна пісаць з малой літары:
- 1) (В,в)іцебскія вуліцы
 - 2) (Ф,ф)інскі заліў
 - 3) (А,а)кадэмік Вінаградаў
 - 4) Палата прадстаўнікоў (Н,н)ацыянальнага сходу
 - 5) Вялікая (А,а)йчынная вайна
- 32.У якіх словазлучэннях усе словы пішуцца з вялікай літары:
- 1) (М,м)іністр (А,а)дукацыі
 - 2) (Д,д)зень (П,п)ерамогі
 - 3) (А,а)б'яднаньня (А,а)рабскія (Э,э)міраты
 - 4) (П,п)адунанскі (У,ў)ніверсітэт
 - 5) (Г,г)анаровая (Г,г)рамата
- 33.У якіх словазлучэннях усе словы пішуцца з малой літары:
- 1) (Ю,ю)ліянскі (К,к)алендар
 - 2) (Н,н)ародны (А,а)ртыст
 - 3) (С,с)луцкія (П,п)аясы
 - 4) (Б,б)лізкі (У,ў)сход
 - 5) (О,о)рдэн (М,м)ужнасці
- 34.На фанетычным прынцеце арфаграфіі заснаваны напісанні:
- 1) вясновы
 - 2) геніяльны
 - 3) лічба
 - 4) святло
 - 5) раскказаць
- 35.На марфалагічным прынцеце арфаграфіі заснаваны напісанні:
- 1) вобласць
 - 2) рошчына
 - 3) дакладчык
 - 4) жыщцё
 - 5) хараство

36. Адзначце словы, у якіх ёсць арфаграмы:

- 1) носьбіт
- 2) хатні
- 3) нясвіжскі
- 4) знакаміты
- 5) народжаны

37. Правапіс спалучэнняў галосных у запазычаных словах грунтуецца на прынцыпе:

- 1) марфалагічным
- 2) фанетычным

38. Напісанне літары **е** ў прыназоўніку **без** і часціцы **не** грунтуецца на прынцыпе:

- 1) фанетычным
- 2) марфалагічным

39. Да дыферэнцыраваных напісанняў адносяцца:

- 1) дзявяты
- 2) рошчына
- 3) Камень (вёска)
- 4) княства
- 5) Максім Танк

40. Адзначце словы, у які дапушчаны памылкі:

- 1) дэзінфармацыя
- 2) гарвыканкам
- 3) дзяржаўны ўніверсітэт
- 4) ноу-хау
- 5) стагадовы

Блок Б

1. Вызначце прынцып напісання арфаграм у наступных словах:

КП – 25

1	фанетычны
2	марфалагічны
3	дыферэнцыраваныя напісанні

1) сардэчны	10) адкласці	19) зжаць
2) абхапіць	11) абхапіць	20) палескі
3) збожжа	12) разнесці	21) Еўдакія Лось
4) Якуб Колас	13) вокны	22) Ціхан
5) без хітрасці	14) святло	23) грамадскі
6) завулак	15) Раман	24) не бачыў
7) моладзь	16) зберагчы	25) Кастрычнік
8) біёлаг	17) Бялград	(свята)
9) фразеалагічны	18) малацьба	

2. Вывзначце напісанні слоў разам, асобна, праз злучок.

КП – 26

1	разам
2	асобна
3	праз злучок

1) жыцця(радасны)	10) (рускa)беларускі	19) (у)прысядкі
2) блакітна(сіні)	11) дзе(нідзе)	20) (інфра)чырвоны
3) (анты)ваенны	12) (у)траіх	21) (сям)там
4) гар(савет)	13) (з)верху	22) 50(годдзе)
5) (ста)гадовы	14) (высока)ідэйны	23) (контр)атака
6) (раз)пораз	15) (з)верху гары	24) (фота)мантаж
7) (абы)як	16) (па)першае	25) (па)дзіцячы
8) (на)сустрэч	17) (вечна)зялёны	
9) сам(насам)	18) (на)мяжу	

3. Вывзначце ўжыванне вялікай ці малой літары ў наступных складаных назвах.

КП – 27

1	вялікая
2	малая

1)2)3)	(С,с)адружнасць (Н,н)езалежных (Д,д)зяржаў
4)5)6)	(М,м)іжнародны (Ж,ж)аночы (Д,д)зень
7)8)	(П,п)ершае (М,м)ая
9)10)11)	(О,о)рдэн “(З,з)нак (П,п)ашаны”
12)13)14)	(С,с)таршыня (С,с)овета (М,м)іністраў
15)16)17)	(В,в)остраў (С,с)вятой (А,а)лены
18)19)	(С,с)карынаўская (С,с)тыпендыя
20)21)	(А,а)рыядніна (Н,н)іць
22)23)	(Э,э)поха (А,а)драджэння
24)25)	(М,м)іністэрства (А,а)дукацыі

4. Вывзначце ў тэксце нумары слоў, якія пішуцца з вялікай ці малой літары.

КП – 28

1	вялікая
2	малая

I

Тэрыторыя (1) (Б,б)еларусі, размешчаная на (2) (З,з)ахадзе (3,4) (У,у)сходне-(Е,е)ўрапейскай раўніны, знаходзіцца ў самым геаграфічным (5) (Ц,ц)энтры (6) (Е,е)ўропы, на вадападзеле (7) (Ч,ч)орнага і (8) (Б,б)алтыйскага мораў. Гэта акалічнасць мела немалаважнае значэнне ў

нашай (9) (Г,г)історыі, паколькі такое становішча рабіла Беларусь месцам, дзе сустракаліся і ўваходзілі ва ўзаемную варожасць і барацьбу інтарэсы спачатку (10,11) (П,п)оўначы і (П,п)оўдня, а пасля (12,13) (З,з)ахаду і (У,у)сходу, што не магло істотна не абцяжарыць гістарычнага шляху нашага (14) (Н,н)арода.

II

(15) (Б,б)агдановічавы вершы, (16) (К,к)оласаўскія раманы, (17) (Б,б)елавежская пушча, (18,19,20) (В,в)ялікае (К,к)няства (Л,л)ітоўскае, (21,22) (М,м)агеланаў (П,п)раліў, (23,24) (Т,т)раецкае (П,п)радмесце, сосны (25) (Б,б)ацькаўшчыны.

5. Адзначце ў тэксце нумары слоў з напісаннямі, якія адпавядаюць правілам арфаграфіі і ў якіх дапушчана памылка.

КП – 29

1	правільна
2	з памылкай

Многімі (1) стогоддзямі (2) складавалася, шліфавалася і (3) ўсбагачалася беларуская мова на нашай (4) зямле. (5) Тысечы і тысечы людзей слоўца да слоўца, гук да гука, (6) песьня да песьні збіралі і зберагалі гэты (7) не ацэнны (8) скарп. І кожнае пакаленне, вядома, хацела і старалася дабавіць да яго (9) штосьці сваё, дарагое, вартае доўгай памяці. (10) Міл'ёны прыходзілі ў гэты (11) сьвет і пакідалі яго (12) с (13) маччыным словам на вуснах. І ніколі (14) небыло ў крыўду (15) не суседзям, не сябрам, не далёкім заморскім насельнікам, бо ў іх была свая мова, (16) непаўторная і любімая, якая (17) так сама (18) суправажала іх ад калыскі да труны. А (19) пасяляючыся на чужой зямлі, (20) проткі нашы сваім (21) абавязкам лічылі прыняць новае для іх слова і падзяліцца сваім. Такія традыцыі, такія (22) няпісаныя законы яны перадалі нам. І сёння, безумоўна, мы не можам не памятаць гэтага, не раіцца з тымі, хто жыў да нас. Не мы стварылі нашу мову, і нам трэба вельмі (23) асьцрожна абыходзіцца з ёю, каб не абразіць волю і вопыт тых беларусаў, што (24) адыйшлі ў гісторыю чалавецтва. За кожным словам – іх жыццё, іх надзеі, іх пакуты і кроў, іх (25) мудрасць і завет. (Паводле Г. Бураўкіна)

6. Вывзначце, якім правілам адпавядаюць арфаграмы ў словах:

КП – 30

1	правапіс мяккага знака і апострафа
2	правапіс галосных е, ё – я
3	правапіс ы, і, й пасля прыставак
4	правапіс спалучэнняў галосных у запазычаных словах
5	правапіс д-дз', т-ц'.
6	правапіс прыставак

1) вяселле	10) судзіць	19) Бялінскі
2) раздолле	11) узлёт	20) геніяльны
3) падысці	12) мільённы	21) скеміць
4) біяграфія	13) злёгка	22) прайгравальнік
5) вераб'і	14) фізіялогія	23) усхваляць
6) дзьмухавец	15) садзіцца	24) дзейсны
7) у самалёце	16) абхапіць	25) звышімклівы
8) леснічоўка	17) снег	
9) світанак	18) аб'інець	

7. Вызначце, паводле якога прынцыпу графікі ўжываюцца пазначаныя ў словах літары.

КП – 31

1	гукавы
2	складовы

1) незалеж <u>на</u> сць	10) с <u>в</u> яточны	19) сла <u>в</u> уты
2) супол <u>к</u> а	11) міла <u>в</u> іца	20) уд <u>з</u> ячны
3) рок <u>в</u> іт	12) будаўніц <u>т</u> ва	21) зд <u>з</u> ейснiць
4) квiт <u>н</u> ець	13) iн <u>т</u> эрацыя	22) з <u>н</u> ічка
5) мудра <u>с</u> ць	14) фiла <u>с</u> офія	23) с <u>п</u> рыяльны
6) спа <u>д</u> чына	15) бац <u>к</u> аўш <u>ч</u> ына	24) ла <u>н</u> дшафт
7) ра <u>з</u> вітальны	16) ка <u>с</u> мічны	25) ю <u>б</u> ілейны
8) бя <u>з</u> межны	17) су <u>л</u> аднасць	
9) ш <u>ч</u> одны	18) ме <u>м</u> арыяльны	

8. Вызначце, да якой групы адносяцца ётаваныя галосныя, пазначаныя ў словах:

КП – 32

1	ётавыя
2	палатальныя

1) вя <u>с</u> ёлка	10) дэ <u>ф</u> ініцыя	19) за iнш <u>ы</u> мі
2) салаў <u>і</u> ны	11) я <u>х</u> та	20) асе <u>л</u> іца
3) аб'яд <u>н</u> аны	12) кам <u>п</u> 'ютар	21) шаную <u>ч</u> ы
4) ё <u>м</u> кі	13) В'е <u>т</u> нам	22) гарэ <u>з</u> лівы
5) раз'ю <u>ш</u> аны	14) леге <u>н</u> дарны	23) пае <u>х</u> аць
6) сяме <u>й</u> ны	15) склас <u>ц</u> і	24) Млечны Ш <u>л</u> ях
7) п'едэ <u>с</u> тал	16) iншамоў <u>н</u> ы	25) ю <u>р</u> та
8) алімпі <u>я</u> да	17) звя <u>р</u> нуцца	
9) фразеа <u>л</u> агічны	18) заваё <u>ў</u> ваць	

КАРОТКІ СЛОЎНІК ЛІНГВІСТЫЧНЫХ ТЭРМІНАЎ

Агульнаславянская лексіка – словы, якія перайшлі ў спадчыну з агульнаславянскай (праславянскай) мовы, што існавала да V-VI ст; яны вядомы многім сучасным славянскім мовам. Гэта назвы сваяцкіх адносін (*маці, дзед, сын, брат*), частак арганізма (*рука, нос, рот*) і інш.

Адзінка мовы – адрэзак маўлення, які рэгулярна ўзнаўляецца як пэўнае адзінства зместу і выражэння. А.М. з’яўляецца фанема (фаналагічная адзінка), марфема (марфалагічная адзінка), лексема (лексічная адзінка), фразема (фразеалагічная адзінка). Асноўнымі А.М. лічацца словы – намінацыйныя адзінкі (служыць для называння, намінацыі рэалій і паняццяў) і сказ – камунікатыўная адзінка.

Адназначнае слова – слова, якое мае толькі адно значэнне: *падаконнік, суфікс, амонім*.

Азназначнасць – уласцівасць моўных адзінак (слоў, марфем, фразем) мець толькі адно значэнне.

Адценне значэння – дадатковае значэнне, якое накладваецца на асноўнае, дадаецца да асноўнага.

Азбукоўнікі – 1) падборкі іншамовных слоў, размешчаных у алфавітным (азбучным) парадку (вядомы ва ўсходнеславянскай кніжнасці са старажытных часоў да сярэдзіны XVIII ст.);

2) зборнікі артыкулаў вучэбнага, навучальнага і энцыклапедычнага характару.

Азванчэнне гука – замена глухого зычнага адпаведным парным звонкім у становішчы перад звонкім зычным (*касьба* [каз’ба], *вакзал* [вагзал], *малацьба* [маладз’ба]).

Актыўны слоўнік – 1) актыўны запас слоў асобных носьбітаў мовы; словы, якія не толькі зразуменыя, але і актыўна выкарыстоўваюцца ў маўленні.

2) слоўнікавы запас мовы ў пэўны перыяд яе развіцця, які не мае адцення ўстарэласці ці навізны.

Альвеалярныя зычныя – пярэднеязычныя зычныя гукі, пры вымаўленні якіх пярэдня частка языка прыціскаецца да альвеолаў. (бугаркоў пры каранях верхніх зубоў) – [ж], [ш], [дж], [ч], [р].

Аманімія – гукавое супадзенне дзвюх ці больш моўных адзінак, семантычна не звязаных паміж сабой. У залежнасці ад таго, якія моўныя адзінкі супадаюць у гучанні, вылучаюцца: *А. граматычная (амаформы)*; *А. графічная (амографы)*; *А. лексічная (амонімы)*.

Амонімы (грэч. *homonyma* – аднагучны, ад *homos* – аднолькавы + *onyma* – імя) – словы адной часткі мовы, якія маюць аднолькавае гучанне, але зусім рознае значэнне. Напрыклад, *лава* (вулканічная маса) і *лава* (від мэблі), *месяц* (штучны спадарожнік Зямлі) і *месяц* (1/12 года). *А.*

поўныя (абсалютныя) – амонімы, у якіх супадаюць усе граматычныя ормы. Напрыклад: *блок* (палітычнае аб’яднанне) і *блок* (механізм). А. *няпоўныя (частковыя)* – амонімы, у якіх супадае ў гучанні толькі частка форм. Напрыклад: слова *рацыя* са значэннем падставы, сэнсу, асновы мае толькі форму адзіночнага ліку. А *рацыя* як скарачаная назва радыёстанцыі – абедзве формы ліку.

Апазіцыя (лац. *oppositio* – супрацьпастаўленне) – супрацьпастаўленне дзвюх ці некалькіх аднародных моўных адзінак для выяўлення розніцы паміж імі. *Апазіцыя звонкіх і глухіх. А. свісцячых і шыпячых. А. фармальнай тоеснасці (амонімы) і інш.*

Аргатызмы (франц. *argotisme*, ад *argos* – жаргон) – словы з якога-небудзь арга, якія выкарыстоўваюцца ў літаратурнай мове са стылістычнай мэтай.

Арго – дыялект якой-небудзь вызкай сацыяльнай або прафесійнай групы, штучна ствараны з мэтай моўнага адасаблення; адрозніваецца галоўным чынам наяўнасцю слоў, незразумелых для астатніх. *Спартыўнае арго. Крымінальнае арго. Студэнцкае арго.*

Арфаграма (ад грэч. *orthos* – прамы, правільны + *gramma* – літара, запіс) – унармаванае напісанне, якое выбрана з шэрагу магчымых і адпавядае правілам арфаграфіі. А. з’яўляецца не толькі напісанне той ці іншай літары ў марфеме, але і напісанне слоў злітна, паўзлітна ці асобна, ужыванне вялітай літары.

Арфаграфія (ад грэч. *orthos* – прамы, правільны + *grapho* – пішу) – сістэма агульнапрынятых правіл для перадачы вуснай мовы на пісьме.

Арфаэпія (ад грэч. *orthoepeia* – правільная мовы, ад – *orthos* правільны + *epos* – мова, маўленне) – 1) сістэма агульнапрынятых правіл, якія вызначаюць нормы літаратурнага вымаўлення.

2) раздзел мовазнаўства, які вывучае і ўстанаўлівае нарматыўнае літаратурнае вымаўленне.

Архаізмы (грэч. *archaios* – старажытны) – устарэлыя для пэўнай эпохі моўныя элементы (словы, выразы, формы слоў, афіксы), якія выйшлі з актыўнага ўжытку, заменены інтымі. Вылучаюць А. *лексічныя* – устарэлыя словы, якія ў сучаснай мове маюць адпаведныя сінонімы: *лемантар* – буквар, *тлумач* – перакладчык, *раць* – войска. А. *семантычныя* – устарэлыя значэнні слова, уласцівага сучаснай мове: *пенсія* ‘стыпендыя’, *жывот* ‘жыццё’. А. *лексіка-словаўтваральныя* – словы, якія маюць устарэлую словаўтваральную будову, іншыя афіксы: *дзеяца* – дзеяч, *лятун* – лётчык. А. *лексіка-фанетычныя* – словы, якія захоўваюць устарэлае гукавое афармленне, адрознае ад сучаснага: *кроніка* – хроніка, *філэзофія* – філасофія.

Асіміляцыя (ад лац. *assimilatio* – прыпадабненне) – фанетычны працэс прыпадабнення аднаго гукі да другога ў артыкуляцыйных і акустычных адносінах. Прападабняюцца аднародныя гукі – галосныя да

галосных, зычных да зычных *А. поўная* – прыпадабненне двух гукаў, у выніку чаго ўзнікае адзін доўгі гук *летчык* [л’очык], *шыць* [шыц’]. *А. няпоўная (частковая)* – *А.*, пры якой дазін гук прыпадабняецца да другога толькі адной сваёй адзнакай – па звонкасці: [каз’ба], [проз’ба] ці глухасці [клатка], [с’ц’эшка]; па мякасці: [спац’] – [с’п’іц’]; па цыпячасці ці свісцячасці: *грузчык* [грушчык], *вучышся* [вучыс’а].

Афарызм (ад грэч. *aphorismos* – выслоўе, вызначэнне) – кароткае, дасціпнае, арыгінальнае выслоўе, якое мае закончаны змест і дакладную форму. *Напрыклад: чалавек – гэта цэлы свет* (К. Чорны), *хваробы лечаць і атрутамі* (М. Багдановіч), *без чалавечнасці не будзе вечнасці* (П.Панчанка), *людзьмі звацца* (Я.Купала).

Афрыката (лац. *affricata* – ад *affrico* – прыціраю) – зычны гук, у які зліты ў адно цэлае змычны і шчылінны гукі таго самага ўтварэння; змычна-шчылінны гук. У беларускай мове *А.* з’яўляюцца гукі [дз’], [дз], [дж], [ч], [ц], [ц’].

Беларуская мова – мова беларускага народа, адна з усходнеславянскіх моў. Старажытная Б.М. сфарміравалася ў XIV-XV стст. Сучасная беларуская літаратурная мова склалася на аснове народна-гутарковай мовы ў канцы XIX – пач. XX ст. Нормы сучаснай беларускай літаратурнай мовы сфарміраваліся ў 20-30-я гг. XX ст.

Вакабула (ад лац. *vocabulum* – слова, назва) – 1) асобнае слова чужой мовы, перакладзенае на родную мову як аб’ект завучвання ў працэсе вывучэння роднай мовы; 2) устар. Тое, што **Загалоўнае слова**.

Вакалізм (ад лац. *vocalis* – галосны, галасавы) – сістэма галосных гукаў той ці іншай мовы.

Варварызмы – іншамоўныя словы або выразы, якія не сталі агульнаўжывальнымі, поўнасьцю не засвоены мовай.

Вульгарызмы (ад лац. *vulgaris* – просты, звычайны) – грубыя словы ці звароты, якія знаходзяцца за межамі літаратурнай мовы. В. могуць выкарыстоўвацца ў мастацкіх творах пры характарыстыцы адмоўных персанажаў: *зброд*; *морда*, *рыла* (замест *твар*); *здохнуць* (замест *памерці*) і г.д.

Германізмы – словы або выразы, запазычаныя з германскіх моў, звычайна поўнасьцю не асвоены роднай мова. Напрыклад: *джэрсі*, *боінг*, *палісмен*, *яхтсмен*, *бульдозер*.

Гласарый – тлумачальны слоўнік устарэлых і малазразумелых слоў да якога-небудзь тэксту, пераважна старажытнага.

Глоса (ад грэч. *glossa* – устарэлае, малаўжывальнае слова) – заўвага перапісчыка на полі рукапісу або непасрэдна ў тэксце як сродак тлумачэння незразумелага слова або мясціны.

Графема (ад грэч. *graphē* – абрыс) – найменшая адзінка пісьмовай мовы, якая адпавядае фанеме ў вуснай мове і выступае ў розных варыянтах у залежнасці ад стылю пісьма, месца ў слове ці словазлучэнні. Напрыклад,

Г. “А” мае некалькі варыянтаў: вялікая літара, малая, курсіўная (друкаваныя і рукапісныя разнавіднасці).

Графіка (грэч. *graphikos* ад *graphō* – пішу) – 1) сукупнасць усіх прыёмаў пісьма пэўнай мовы, малюнак літар. *Лацінская графіка. Беларуская графіка.*

2) сукупнасць пісьмовых знакаў для перадачы вуснай мовы на пісьме; суадносіны паміж літарамі і гукамі.

Грэцызмы – словы або выразы, запазычаныя з грэчаскай мовы, звычайна няпоўнаасвоеныя роднай мовай: *асбест, меніск, нефрыт, сепсіс.*

Гуратковае слова – слова вуснага маўлення з адценнямі іроніі, жарту, знявагі або эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкай: *гадаванец, брындаць, віжаваць, хапнуць, жытка.* Г.С. уваходзяць у лексічную сістэму літаратурнай мовы і не парушаюць яе норм, пераважна ўжываюцца ў сферы штодзённых бытавых зносін, шырока выкарыстоўваюцца ў творах мастацкай літаратуры як стылістычны сродак.

Дамінанта (ад лац. *dominatis* – пануючы) – адзін з членаў сінанімічнага рада як носьбіт галоўнага, найбольш агульнага лексічнага значэння, нейтральны ў экспрэсіўных і стылістычных адносінах: *дарога – гасцінец, гравейка, шаша, магістраль, большак, аўтастрада; сіні – блакітны, васільковы, валожкавы.*

Дыграф – пісьмовы знак, які складаецца са спалучэння дзвюх літар, але абазначае адну фанему. У беларускім алфавіце гэта *дз* і *дж*.

Дыялектнае слова – слова, уласцівае адной гаворцы ці групе гаворак або дыялекту, якое не з’яўляецца агульнанародным, не ўваходзіць у лексічны склад літаратурнай мовы: *пернач* ‘пухавая коўдра’ (з палескіх гаворак), *братаніч* ‘пляменнік, сын брата’.

Дыялектная мова – тэрытарыяльная разнавіднасць нацыянальнай мовы, характэрнымі прыметамі якой з’яўляюцца аднафункцыянальнасць, вусная форма існавання, неўнармаванасць, адносная стылістычная аднароднасць.

Дыялектны слоўнік – слоўнік, у якім сабраны і апрацаваны словы пэўнай гаворкі, групы гаворак або дыялекта.

Дэфініцыя (лац. *definito* – азначэнне, тлумачэнне) – лагічнае вытлумачэнне, раскрыццё сэнсу, значэння слова, паняцця. Да слова *вагранка* ў слоўніках даецца дэфініцыя ‘печ шахтавага тыпу для плаўкі чыгуну і каляровых металаў’.

Жаргон (фр. *jargon*) – умоўная гаворка якой-небудзь сацыяльнай групы як адгалінаванне ад агульнанароднай мовы.

Запазычанае слова – слова, якое з’явілася ў мове ў выніку засваення з іншай мовы: *кактэйль, рэгбі* – з англійскай; *манікюр, табло* – з французскай; *блакітны, відэлец* – з польскай.

Засвоенае слова – іншамоўнае слова, якое графічна, фанетычна, граматычна падпарадкавана законам, нормам прыняўшай яго мовы.

Ідыёма (ад грэч. *idiōma* – своеасаблівы выраз) – 1) устаўлівае словазлучэнне, значэнне якога не суадносіцца са значэннем слоў, што ўваходзяць у яго (тое, што і **фразеалагічнае зрашчэнне**): *даць драла ‘ўцячы’, збіць з панталыку ‘збянтэжыць’, з’ехаць з глузду ‘здурнец’*.

Ідэаграфія (ад грэч. *idea* – паняцце + *graphō* – пішу) – пісьмо пры дапамозе ідэаграм, а не літар, напрыклад, кітайскае пісьмо, егіпецкія іерогліфы, а таксама матэматычныя лічбы і знакі і да т.п.

Інтэрвакальная пазіцыя – месца, пазіцыя паміж двума галоснымі гукамі, ад чаго залежаць фанетычныя асаблівасці зычных і тэндэнцыі іх развіцця: *галлэ, Палессе, насенне, суддзя*.

Кадыфікаваная норма – афіцыйна прынятае правіла, якім забяспечваецца адзінства выкарыстання ўзорнага варыянта мовы. Сродкі кадыфікацыі – слоўнікі, даведнікі, граматыкі.

Кансанантызм – сістэма (састаў) зычных гукаў пэўнай мовы.

Кірыліца – адна з дзвюх першых славянскіх азбук; створана візантыйскім місіянерам Канстанцінам (Кірылам) Філасафам. К. у параўнанні з глаголіцай адрозніваецца больш проста і выразнай формай літар. Пакладзена ў аснову сучаснага беларускага, рускага, украінскага алфавітаў.

Кірылічнае пісьмо – пісьмо, якое паводле паходжання звязана з грэчаскім устаўным пісьмом. Ва ўсходніх славян пашырылася ў X-XI стст. у сувязі з прыняццем хрысціянства. Да 24 літар грэчаскага пісьма дабавілася 19 літар для спецыфічна славянскіх фанем. Колькасць і форма літар змянілася: устаў, паўстаў, скорapis.

Лабіядэнтальныя зычныя (ад лац. *labium* – губа + *dentis* – зуб) – шчылінныя гукі [в], [ф], якія вымаўляюцца пры няпоўным збліжэнні ніжняй губы з верхнімі зубамі.

Лабіялізаваныя галосныя – гукі [о], [у], якія вымаўляюцца з удзелам акругленых і выцягнутых уперад губ.

Лабіяльныя зычныя (ад лац. *labium* – губа) – губныя зычныя, якія ўтвараюцца поўным ці няпоўным збліжэннем ніжняй губы з верхняй ці верхнімі зубамі: [б], [б’], [п], [п’], [в], [в’], [ф], [ф’], [м], [м’], [ў].

Лацінізмы (ад лац. *latinus* – лацінскі) – словы або выразы, запазычаныя з лацінскай мовы (звычайна гэта незасвоеныя адзінкі мовы: *алібі* (літаральна ‘ў іншым месцы’), *дэ факта* ‘фактычна, на справе’, *гаўдэамус* ‘парадуемся’. Часам выкарыстоўваюцца ў лацінскім напісанні.

Лексема – слоўнікаявая адзінка як сукупнасць суадносных і ўзаемазвязаных форм і значэнняў; слова як структурны элемент мовы.

Лексіка (ад грэч. *lexikos* – слоўнікавы) – 1) слоўнікавы склад мовы;

2) сукупнасць слоў, характэрных для пэўнай сферы іх выкарыстання: *грамадска-палітычная лексіка; тэрміналагічная лекска; дыялектная лексіка*.

3) сукупнасць слоў, блізкіх паводле паходжання: *усходнеславянская лексіка, інтэрнацыянальная лексіка*;

4) сукупнасць слоў, аб'яднаных агульнай стылістычнай прыметай: *нейтральная лексіка, прастамоўная лексіка*.

Лексікаграфія (ад грэч. *lexikos* – які адносіцца да слоўніка + *graphō* – пішу) – 1) раздзел мовазнаўства, яго тэарэтычная галіна: *тэарэтычная лексікаграфія; беларуская лексікаграфія*.

2) прыкладны напрамак мовазнаўства ; збіранне, сістэматызацыя і выданне слоўнікаў: *перакладная лексікаграфія, дыялектная лексікаграфія*.

3) сукупнасць слоўнікаў пэўнай мовы ці галіны ведаў: *беларуская лексікаграфія, тэрміналагічная лексікаграфія*.

Лексікалогія (ад грэч. *lexikos* – слоўнікавы + *logos* – вучэнне) раздзел мовазнаўства, які вывучае слоўнікавы склад мовы. *Апісальная Л.* вывучае ў сінхронным плане аб'ём і структуру слоўнікавага запasu мовы, семантыку слоў, іх стылістычную класіфікацыю. *Гістарычная Л.* вывучае слоўнікавы састаў мовы ў развіцці (у плане дыяхраніі).

Лексічнае знаэнне – сэнсавое, семантычнае напаўненне слова як адлюстраванне суадносін паміж гукавым комплексам і абектыўнай рэчаіснасцю, абазначанай гэтым словам; носьбітам яго з'яўляецца аснова: *сад, садовы, садоўнік, высаджваць*.

Лексічная норма – сукупнасць агульнапрынятых у мове правіл словаўжывання; яна вызначаецца тлумачальным (перакладным) слоўнікам, слоўнікам спалучальнасці слоў і інш.

Літаратурнае вымаўленне – вымаўленне гукаў ці спалучэнняў гукаў у адпаведнасці з правіламі і нормаў арфаэпіі.

Матывавая назва – слова з вытворнай асновай, якое мае матывацыю.

Маўленчы апарат – сукупнасць органаў маўлення.

Метанімія (грэч. *metonymia* – перайменаванне) – перанос назвы аднаго прадмета ці з'явы на іншы прадмет ці з'яву на аснове сумежнасці (пэўнай знешняй ці ўнутранай сувязі паміж імі).

Мерафара (грэч. *metaphora* – перанос) – выкарыстанне слова ў пераносным значэнні, якое развіваецца на аснове падабенства двух прадметаў або з'яў у выніку ўвасаблення, прадмечвання, абстрагавання.

Міжмоўная аманімія – гукавое супадзенне ў розных мовах слоў ці іншых элементаў з рознымі лексічнымі значэннямі. Напрыклад: белар. *нядзеля* 'сёмы дзень тыдня' – рус. *неделя* 'адрэзак месяца ў 7 дзён'.

Міжмоўная паранімія – блізкасць паводле гучання двух слоў розных моў пры наяўнасці адрозненняў у значэннях. Напрыклад: белар. *карысны* – рус. *корыстный*, белар. *гарбуз* – рус. *арбуз*.

Мнагазначнасць (полісемія) – наяўнасць у слове некалькіх звязаных паміж сабой значэнняў, якія развіліся з першапачатковага значэння. Напрыклад, слова *крыло* мае 8 значэнняў: 1. Орган лятання ў птушак і

насякомых. 2. Плоская паверхня самалёта. 3. Лопасць ветранаго млына. 4. Надколавы засцерагальнік ад пылу і вады ў аўтамабіля. 5. Бакавая частка невада. 6. Бакавая частка пабудовы. 7. Адзін з флангаў баявога парадку, строю. 8. Крайняя групоўка ў палітычнай арганізацыі, партыі.

Мова – сістэма фанетычных, лексічных і граматычных сродкаў, якая выконвае камунікатыўную функцыю і забяспечвае фарміраванне і выражэнне думак, пачуццяў і волевыяўленняў чалавека.

Мова-аснова – найстаражытнейшая з роднасных моў, рэканструяваная параўнальна-гістарычным метадам, якая разглядаецца як крыніца ўсіх моў адной сям’і або групы. *Агульнаславянская мова-аснова.*

Нарматыўны – замацаваны ў якасці нормы ці створаны ў адпаведнасці з устаноўленай нормай; кадыфікаваны.

Націск – выдзяленне шляхам узмацнення голасу, павышэння тону аднаго са складоў слова (*слоўны Н.*) або асноўнага слова ў сінтаксічнай адзінцы (*фразавы, лагічны Н.*). Н. у беларускай мове *дынамічны, рухомы* (пераходзіць пры змене слова з аднаго склада на іншы), *разнамесны* (не мае пэўнага месца ў словах адной мовы – можа падаць на розныя склады).

Неалагізм (ад грэч. *neos* – новы + *logos* – слова, паняцце) – слова ці выраз, створаны для абазначэння новага прадмета або новага паняцця: *айфон, мікрафакальны, дыскаўнтар.*

Норма – найбольш пашыранае і агульнапрынятае выкарыстанне моўных сродкаў, якое стала ўзорным і таму заканадаўча замацаваным у выглядзе правіл, рэкламентацый. Існуюць Н. *арфаграфічныя, арфаэпічныя, лексічныя, граматычныя.* Н. – катэгорыя гістарычная, адносна ўстойлівая і адначасова зменлівая.

Пазіцыйнае чаргаванне гукаў – змена гукаў у адной і той жа марфеме ў залежнасці ад фанетычнай пазіцыі ў слове. Да П.Ч. адносяцца чаргаванні галосных [o] : [a], [э] : [a], [і] : [ы]; чаргаванні зычных: звонкіх і глухіх, цвёрдых і мяккіх, свісцячых і шыпячых.

Паланізмы – словы або выразы, запазычаныя з польскай мовы: *маёнтак, бравэрка, вяндліна, лямант.*

Паранамазія (ад грэч. *para* – каля + *onomazo* – называю) – стылістычная фігура, заснаваная на выкарыстанні блізкіх па гучанні, але розных па значэнні слоў: на выдажджаным *узмежку* шукаю тваю *ўсмейку* (Н. Мацяш).

Паранімія – блізкасць двух і больш аднакаранёвых слоў паводле гучання, але розных па значэнні: *горны – гарысты, эфектны – эфектыўны, абонент – абанемент.*

Перыфраза (грэч. *peri* – вакол, *phraso* – гавару) – семантычна непадзельны апісальны выраз, з дапамогай якога перадаецца сэнс другога слова або выразу. П. ствараюцца ў працэсе маўлення, у час мастацкага апісання і не з’яўляюцца моўнымі адзінкамі: *беларускі шоўк – лён; нябесныя вочы – зоркі; вястуння вясны – ластаўка; зямля пад белымі крыламі – Беларусь.*

Сінонімы (грэч. *sinonymos* – аднайменны) – словы адной часціны мовы, якія з’яўляюцца назвамі аднаго паняцця, аб’ядноўваюцца агульным значэннем, але адрозніваюцца адценнямі значэння, эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкай ці стылістычным выкарыстаннем: *гаварыць, казаць, гутарыць, балбатаць, плявузгаць*.

Склад – мінімальная адзінка моўнай плыні, якая складаецца з гука найбольшай гучнасці (галоснага) – аднаго або ў спалучэнні з гучам меншай гучнасці (зычным) і вымаўляецца адным штуршком выдыхаемага паветра.

Складападзел – 1) мяжа, стык паміж канцом папярэдняга і пачаткам наступнага склада; 2) падзел слова на склады. Пры С. улічваецца закон узростання гучнасці (самыя гучныя – галосныя гукі, за імі ідуць гукі [й] [ў], затым – санорныя; найменшую гучнасць маюць шумныя зычныя, асабліва глухія), г. зн. Замыкаюць склады галосныя, а таксама санорныя, калі за імі ідуць шумныя: *дро-бны, зор-ка, бай-цы*.

Слова – асноўная мінімальная сэнсавая адзінка мовы, якая свабодна ўзнаўляецца і служыць для пабудовы выказвання. У слове аб’яднаны ў адно цэлае яго гучанне, марфемная будова і значэнне (лексічнае і граматычнае).

Слоўнік – 1) сукупнасць слоў той ці іншай мовы, дыялекту, мовы твораў пісьменніка; лексіка; 2) зборнік слоў, размешчаных у алфавітным парадку, у якім раскрываецца значэнне моўных адзінак, даецца іншая інфармацыя пра іх або пераклад на іншую мову.

Слэнг (англ. *slang* – жаргон) – варыянт прафесійнай мовы, звычайна словы ці выразы, якія ўжываюцца людзьмі пэўных прафесій ці сацыяльных груп.

Транскрыпцыя (лац. *transcriptio* – перапісанне) – асобая сістэма пісьма, якая выкарыстоўваецца для дакладнай перадачы вуснай мовы на пісьме.

Тэзаўрус (ад грэч. *thesaurus* – скарб, скарбніца) – 1) тып аднамоўнага слоўніка (тлумачальнага або тэматычнага), які ахоплівае слоўнікавы састаў мовы ў поўным аб’ёме; 2) тып спецыяльнага слоўніка, дзе тэрміны пэўнай галіны ведаў размешчаны тэматычна, што дазваляе чутачу ці машыне хутка арыентавацца ў гэтай галіне ведаў.

Фанема (грэч. *phōnēma* – гук, голас) – найменшая непадзельная гукавая адзінка мовы, якая служыць для пабудовы і адрознівання марфем, слоў і словаформ.

Фанетыка (грэч. *phonetykos* – гукавы, галасавы) – 1) гукавы лад мовы; 2) раздзел мовазнаўства, у якім вывучаюцца гукавыя адзінкі мовы.

Фанетычнае слова – адрэзак маўлення, які мае адзін слоўны націск. Гэта можа быць самастойнае слова або спалучэнне самастойнага слова са службовым, якія аб’яднаны адным націскам.

Фанетычны прынцып арфаграфіі – прынцып правапісу, які патрабуе пісаць словы ці іх часткі ў адпаведнасці з іх вымаўленнем.

Фразеалагізм – устойлівае ў сваім саставе і структуры словазлучэнне з адзіным, цэласным значэннем, якое не ствараецца ў час гутаркі, а аднаўляецца ў памяці як гатовая адзінка маўлення: *збіцца з ног, стаць на дыбкі, цягнуць лямку*.

Фразеалогія (ад грэч. *phrasis* – выраз, зварот + *logos* – паняцце, вучэнне) – 1) раздзел мовазнаўства, які вывучае фразеалагічны састаў мовы; 2) сукупнасць фразеалагізмаў той ці іншай мовы або пэўнага пісьменніка ці яго твора.

Экзатычная лексіка (грэч. *exotikos* – чужы, іншаземны) – словы і выразы, запазычаныя з іншых моў, якія адлюстроўваюць паняцці з жыцця іншых народаў і ўжываюцца з мэтай надаць маўленню своеасаблівы, мясцовы каларыт.

Этымалогія (грэч. *etymologia* – ісціна, асноўнае значэнне слова) – 1) паходжанне і гісторыя слоў і марфем; 2) раздзел мовазнаўства, які вывучае паходжанне і гісторыя асобных слоў і марфем.

ДЫКТАНТЫ

*Спішыце, уставіўшы прапушчаныя літары і раскрыўшы дужкі.
Расстаўце знакі прыпынку.*

I

Малая (Р,р)адзіма гэта а..сяг нашага дзя..інства гэта тое што могуць бачыць дзі..ячыя вочы і што прагне увабраць у с..бе чыстая ..чырая душа. Малая (Р,р)адзіма там дзе гэтая душа (у)першыню здзівілася узрад..валася і аж за..шлася ад (с,ш)часця і дзе упершыню засумавала або перажыла сваё першае узрушэнне.

Ціхая ..уліца, ма..чын агаро..чык які запрашае цягне да с..бе каб пачаставаць самымі смачнымі в..сковымі ласункамі моркваю агуркамі бобам. Потым сад дзе вісне з яблынь цыбул..выя пл..цёнкамі гал..ё з чырв..набокімі ябл..камі. За садам духмяны а..шар поплава да якога хочац..а як у дзя..інстве (на)перагонкі пабе..чы і бухнуц..а там у азярыну якая блі(с,ш)чыць на со..нцы у канцы сенажац..і. За рэчкаю суседняя вёска і заходзіць за р..ку не трэба гэта ужо іншы забаронены прас..цяг.

Вось (з)рэшты і увесь дзі..ячы с..вет. Але і гэтага а..шару хапае каб за дзень пакуль (н..)закоціц..а за лес со..нца набегац..а і змарыц..а. А потым цябе ужо сон..ага па..хопіць на рукі маці і пан..се тваё падрапан..ае цела у ложка. І табе прысніц..а бы..цам з хала..ком пад грудз..мі карабкаеш..ся на самае высокае дрэва каб паглядзець што ж там далей за небасхілам.

Малая (Р,р)адзіма гэта тое што на усё жыц..ё адорвае нас крыламі на..хнен..я. (Паводле М. Капыловіча)

II

Сіні ч..сты купал неба абдыма(л,ў) спрадвечна пло..ную з..млю што здразіла вып..ліла ўсё і а..даўшы свой плён зараз зморан..а а..пачывала у сон..ым ц..пле поз..няга лета. Дзе(н..)дзе бялеу авёс і ц..ві(л,ў) яшчэ (н..)заараны пад новае жыта сіні высокі лубін. На межах ды палявых дарогах улё..шыся у карычневым был..нік.. і сівым пахучым палын.. грэлі свае бакі старыя кам..ні. І калматыя межы і з..мля пахлі гаркаватым палын..м і палеглай ужо ч..рванавата(рудою) травой. Толькі пакалых..ваў марнымі белымі кветачкамі б..зліст..ы сухотнік ды стракаце(л,ў) ужо трохі згаслымі кругленькімі (с,ш)чоткамі перастаялы кр..ва(в,ў)нік.

Знябыўшыся па восені усё замірала і сціш..валася у вялікім (не)разгаданым спакоі чакаючы яе. А ў сінім ч..стым небе пла(в,ў)на і (н..)спешна кружыліся плылі адзін за адным расп..асцёршы тугія і шырокія крылы што здаваліся цёмнымі з з..млі белыя буслы. Здавалася што гэтаму ціхаму і б..сконцаму лёту (н..)будзе канца. Усё менша(л,ў) а..даляючыся у глыбокае неба павольны бусліны круг рабіліся малымі буслы што усё плылі (не)збіваючыся са сваіх пазначан..ых дарог у гэтым круз.. . (Паводле В. Адамчыка)

III

Зерне і вочы... Вось што за..мала мяне найбольш (з)малку. Цэлымі днямі я мог гл..дзець на арэх гарошыну альбо на іншае якое(небудзь) з..рнятка дзівячыся той (не)верагоднай сіле што заклад..ен..а ў ім. Варта яму толькі дакрануц..а да з..млі і адбываец..а цуд зерне ажывае пускае карані прарастае. Само памірае каб даць жыц..ё другім з..рняткам. Тых другіх чакае той жа лёс пас..пе(в,ў)шы яны (так)сама змушаны будуць загінуць і нарадзіць новыя з..рняты. І так (бя..)конца так вечна адно памірае другое нараджаец..а.

Я(с,ш)чэ цікавей думаць пра вочы. Дзеля чаго яны дадзен..ы ус..му жывому() Каб бачыць с..вет яго колеры барвы. Але ж вочы (н..)толькі бачаць яны і гавораць без сло(в,ў) што у каго у думках на сэр..ц.. на душ.. . Шмат самых розных вачэй сустрэка(л,ў) я на сваім в..ку блакітных як вало..ка чорных бы вугаль карых як (с,з)густкі мёду (с,ш)чырых даверлівых і хітрых с..мелых і сарамлівых сумных і ус..мешлівых ціка(в,ў)ных задумлівых і (без)уважных да усіх і усяго. Але з тых вачэй што давялося мне бачыць запамніліся на усё жыц..ё толькі вочы матулі.

Было гэта на самым пачатку маёй свядомас..ці. Я тады ця..ка хварэ(л,ў) і мама (н..)адыходзіла ад мяне (н..)(на)хвіліну. І калі мне стала ля..чэй я расплю(с,ш)чыў павекі і убачыў матуліны вочы. Колькі адчаю надзеі і ласкі было ў іх() Шмат разоў бачы(л,ў) я потым маміны вочы у радас..ці і ў журбе гор.. і у (н..)(с,ш)час..ц..і але такіх вачэй як тады (н..)колі (н..)выпадала бачыць. (Паводле Б. Сачанкі)

ДАВЕДНІК ТЭСТЫ

Блок А

Заданне	Модуль 1	Модуль 2	Модуль 3	Модуль 4
1	2	1	3	1
2	3	3	1, 2, 5	2
3	1	2	3	3
4	3	2	2	1
5	1	3	2	2
6	1	3	1, 3, 5	2
7	1	2, 3	2	2
8	3	2	1, 3	3
9	3	1	2	2
10	2	2	2	1
11	1	3	2	1
12	1	2	2	3
13	3	2	2	3
14	2	3	2	1
15	2	3	3	2
16	1	3	4	2
17	3	3	2	2
18	2	3	2	3
19	1	2	2	1
20	2	2	3	3
21	2	2	1	1
22	3	2	1	3
23	3	2	2, 3, 4	3
24	2	3	2	2, 3, 4
25	1	2		2, 4
26	1	—	2	2, 3, 5
27	2	—	2, 4, 5	1, 5
28	2	—	3	2, 3, 5
29	1	—	1	1, 4
30	2	—	2	4, 5
31	2, 4	—	1, 3	1, 3
32	1, 4, 5	—	3, 4	2, 3
33	1, 3, 4	—	1, 2, 5	1, 2, 3
34	2, 4, 5	—	2, 3	1, 2, 5
35	1, 3, 5	—	1, 4	3
36	3	—	3, 5	1, 3, 5
37	3, 4, 5	—	3, 5	2
38	1, 3, 5	—	2, 5	2
39	1, 3	—	2, 3	3, 5
40	2, 4, 5	—	1-4, 2-1, 3-2, 4-3, 5-2	1, 3

Блок Б

За да н н е	Коды проверки (КП)																																За да н н е	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32		
1																																		1
2																																		2
3																																		3
4																																		4
5																																		5
6																																		6
7																																		7
8																																		8
9																																		9
10																																		10
11																																		11
12																																		12
13																																		13
14																																		14
15																																		15
16																																		16
17																																		17
18																																		18
19																																		19
20																																		20
21																																		21
22																																		22
23																																		23
24																																		24
25																																		25

ДЫКТАНТЫ

I

Малая радзіма – гэта абсяг нашага дзяцінства, гэта тое, што могуць бачыць дзіцячыя вочы і што прагне ўвабраць у сябе чыстая, шчырая душа. Малая радзіма там, дзе гэтая душа ўпершыню здзівілася, узрадавалася і аж зайшлася ад шчасця і дзе ўпершыню засулавала або перажыла сваё першае ўзрушэнне.

Ціхая вуліца, матчын агародчык, які запрашае, цягне да сябе, каб пачаставаць самымі смачнымі вясковымі ласункамі: моркваю, агуркамі, бобам. Потым – сад, дзе вісне з яблынь цыбулевая пляцёнкамі галлё з чырванабокімі яблыкамі. За садам – духмяны абшар поплава, да якога хочацца, як у дзяцінстве, наперагонкі пабегчы і бухнуцца там у азярыну, якая блішчыць на сонцы ў канцы сенажаці. За рэчкаю – суседняя вёска, і заходзіць за раку не трэба: гэта ўжо іншы, забаронены прасцяг.

Вось, зрэшты, і ўвесь дзіцячы свет. Але і гэтага абшару хапае, каб за дзень, пакуль не закоціцца за лес сонца, набігацца і змарыцца. А потым цябе, ужо соннага, падхопіць на рукі маці і панясе тваё падрапанае цела ў ложак. І табе прысніцца, быццам з халадком пад грудзмі карабкаешся на самае высокае дрэва, каб паглядзець, што ж там далей, за небасхілам.

Малая радзіма – гэта тое, што на ўсё жыццё адорвае нас крыламі натхнення. (Паводле М. Капыловіча)

II

Сіні чысты купал неба абдымаў спрадвечна плодную зямлю, што зрадзіла, выспеліла ўсё і, аддаўшы свой плён, зараз зморана адпачывала ў сонным цяпле позняга лета. Дзе-нідзе бялеў авёс і цвіў яшчэ не заараны пад новае жыта сіні высокі лубін. На межах ды палявых дарогах, улёгшыся ў карычневым быльніку і сівым пахучым палыне, грэлі свае бакі старыя камяні. І калматыя межы, і зямля пахлі гаркаватым палыном і палеглай ужо чырванавата-рудою травою. Толькі пакалыхваў марнымі белымі кветачкамі бязлісты сухотнік ды стракацеў ужо трохі згаслымі кругленькімі шчоткамі перастаялы крываўнік.

Знябыўшыся па восені, усё замірала і сцішвалася ў вялікім неразгаданым спакоі, чакаючы яе. А ў сінім чыстым небе плаўна і няспешна кружыліся, плылі адзін за адным, распасцёршы тугія і шырокія крылы, што здаваліся цёмнымі з зямлі, белыя буслы. Здавалася, што гэтаму ціхаму і бясконцаму лёту не будзе канца. Усё меншаў, аддаляючыся ў глыбокае неба, павольны бусліны круг, рабіліся малымі буслы, што ўсё плылі, не збіваючыся са сваіх пазначаных дарог у гэтым крузе. (Паводле В. Адамчыка)

III

Зерне і вочы... Вось што займала мяне найбольш змалку. Цэлымі днямі я мог глядзець на арэх, гарошыну альбо на іншае якое-небудзь зярнятка, дзівячыся той неверагоднай сіле, што закладзена ў ім. Варта яму толькі дакрануцца да зямлі – і адбываецца цуд: зерне ажывае, пускае карані, прарастае. Само памірае, каб даць жыццё другім зярняткам. Тых, другіх, чакае той жа лёс: паспеўшы, яны таксама змушаны будучь загінуць і нарадзіць новыя зярняты. І так бясконца, так вечна: адно памірае, другое нараджаецца.

Яшчэ цікавей думаць пра вочы. Дзеля чаго яны дадзены ўсяму жывому? Каб бачыць свет, яго колеры, барвы. Але ж вочы не толькі бачаць – яны і гавораць без слоў, што ў каго ў думках, на сэрцы, на душы. Шмат самых розных вачэй сустрэкаў я на сваім вяку: блакітных, як валошка, чорных, бы вугаль, карых, як згусткі мёду, шчырых, даверлівых і хітрых, смелых і сарамлівых, сумных і ўсмешлівых, цікаўных, задумлівых і безуважных да ўсіх і ўсяго. Але з тых вачэй, што давялося мне бачыць, запамніліся на ўсё жыццё толькі вочы матулі.

Было гэта на самым пачатку маёй свядомасці. Я тады цяжка хварэў, і мама не адыходзіла ад мяне ні на хвіліну. І калі мне стала лягчэй, я расплюшчыў павекі і ўбачыў матуліны вочы. Колькі адчаю, надзеі і ласкі было ў іх! Шмат разоў бачыў я потым маміны вочы – у радасці і ў журбе, горы і ў няшчасці, – але такіх вачэй, як тады, ніколі не выпадала бачыць. (Паводле Б. Сачанкі)

ЛІТАРАТУРА

1. Бадзевіч, З.І. Сучасная беларуская мова. Практыкум па арфаграфіі і пунктуацыі. Вучэбна-метадычны дапаможнік для студэнтаў філалагічных спецыяльнасцей ВНУ. – Мінск: ТетраСистемс, 2012. – 319 с.
2. Беларуская граматыка: у 2 ч. - Мінск: Навука і тэхніка. – Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск, 1985. – 431 с.; Ч. 2. Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя / пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994. – 654 с.
4. Кароткая граматыка беларускай мовы: у 2 ч. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Ч. 1. Фаналогія. Марфалогія. Марфалогія. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 351 с.
5. Крывіцкі, А.А. Фанетыка беларускай мовы / А.А. Крывіцкі, А.І. Падлужны. – Мінск: Вышэйшая школа, 1984. – 268 с.
6. Лексікалогія сучаснай беларускай мовы / пад рэд. А.Я.Баханькова. - Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
7. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Вышэйшая школа, 1998. - 271 с.
8. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. – Мінск: Інтэрпрэссэрвіс, Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
9. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мінск: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі, 2008. – 144 с.
10. Сучасная беларуская мова. Уводзіны. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Фразеаграфія / Я.М. Камароўскі [і інш.]. – Мінск: Вышэйшая школа, 1995. – 334 с.
11. Сямешка, Л.І. Беларуская мова. Уводзіны ў навуку аб мове. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія: Вучэбны дапаможнік / Л.І. Сямешка. – Мінск: Сучаснае слова, 1999. – 224 с.
12. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
13. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / рэд. А.І. Падлужны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989.- 335 с.
14. Чахоўская, Т.Л. Сучасная беларуская мова. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Тэарэтычны курс: дапаможнік / Т.Л. Чахоўская, Г.К. Чахоўскі. – Мінск: БДУ, 2013. – 172 с.
15. Крывіцкі, А.А. Практыкум па фанетыцы беларускай мовы: [Для ВНУ] / А.А. Крывіцкі, А.І. Падлужны. – Мінск, 1989. – 220 с.
16. Сучасная беларуская мова: лексікалогія, фразеалогія, фанетыка,

- арфаэпія, графіка, арфаграфія: Кантрольныя працы / ГрДУ. – Гродна: ГрДУ, 1994. – 45 с.
17. Янкоўскі, Ф.М. Беларускае літаратурнае вымаўленне / Ф.М. Янкоўскі. – Мінск: Народная асвета, 1976. – 91 с.
 18. Янкоўскі, Ф.М. Беларуская фразеалогія / Ф.М. Янкоўскі. – Мінск: Народная асвета, 1981. – 79 с.
 19. Бірыла, М.В. Слоўнік націску ў беларускай мове / М.В. Бірыла. – Мінск: Народная асвета, 1992. – 144 с.
 20. Клышка, М.К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М.К. Клышка. – Мінск: Вышэйшая школа, 1993. – 445 с.
 21. Лазоўскі, У.М. Слоўнік антонімаў беларускай мовы: канкрэтныя выпадкі ўжывання / У.М. Лазоўскі. – Мінск: Універсітэцкае, 1994. – 293 с.
 22. Лепешаў, І.Я. Слоўнік беларускіх прыказак: Даведнік / І.Я. Лепешаў, М.А. Якалцэвіч. – Мінск: БелЭН, 1996. – 352 с.
 23. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – Т. 1. – 672 с.; Т. 2. – 704 с.
 24. Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭН, 2004. – 448 с.
 25. Слоўнік беларускай мовы / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы; уклад. Н.П. Еўсіевіч [і інш.]; навук. рэд. А.А. Лукашанец, В.П. Русак. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – 916 с.
 26. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / аўт.-склад. М.К. Клышка. – Мн.: ПУП «Радзіла-плюс», 2005. – 672 с.
 27. Старычонак, В.Дз. Слоўнік амонімаў беларускай мовы / В.Дз. Старычонак. – Мінск: Вышэйшая школа, 1991. – 255 с.
 28. Сцяцко, П.У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П.У. Сцяцко, М.Ф. Гуліцкі, Л.А. Антанюк. – Мінск: Вышэйшая школа, 1990. – 222 с.
 29. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1999. – 784 с.
 30. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / пад агульн. рэд. К.К. Атраховіча. – Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі. Т. 1, 1977. – 608 с.; Т. 2, 1978. – 768 с.; Т. 3, 1979. – 672 с.; Т. 4, 1980. – 767 с.; Т. 5, кн. 1, 1983. – 663 с.; Т. 5, кн. 2, 1984. – 608 с.
 31. Шкраба, І.Р. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі / І.Р. Шкраба. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 320 с.

Вучэбнае выданне

БОНДАЛ Ірына Васільеўна
ЗІМАНСКИ Вадзім Элдаравіч

**СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА:
ЛЕКСІКА. ФРАЗЕАЛОГІЯ. ФАНЕТЫКА. АРФАЭПІЯ.
ГРАФІКА. АРФАГРАФІЯ**

Тэставыя заданні

Тэхнічны рэдактар *Г.У. Разбоева*
Камп'ютарны дызайн *Т.Я. Сафранкова*

Падпісана ў друк 2016. Фармат 60x84 $\frac{1}{16}$. Папера афсетная.
Ум. друк. арк. 3,19. Ул.-выд. арк. 1,92. Тыраж экз. Заказ .

Выдавец і паліграфічнае выкананне – установа адукацыі
«Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі ў якасці выдаўца,
вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў
№ 1/255 ад 31.03.2014 г.

Надрукавана на рызографе ўстановы адукацыі
«Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава».
210038, г. Віцебск, Маскоўскі праспект, 33.